

SORSOK
FALUSI TÖRTÉNET
(1931)

I.

Tréber Tóni néha úgy érezte, hogy valami furcsa, külön a kobilaiakról gondoskodó gondviselés épp az ő személyét dobta oda koncnak, hogy a téli estéken, mikor az asszonyok a meleg konyhában kötni ülnek össze és a férfiak a kocsmasztalokat ülik körül, legyen az embereknek Kobilán min rágódniuk. Tréber Tónit kezdettől fogva keresztűz alatt tartotta a község figyelme, mert közülük való létére is kezdettől fogva elszakadt, különvált mindenben az atyafiságától.

Mikor apja örökségét – kis nádfedeles házat a község végén a szegényes bennevalókkal – átveendő, hazajött a városból, Kobilá a fehérre meszelt házakkal, kékre festett, kedves házereszeivel, s a felmosott utcákkal, egész bizakodó, rendszertő és nyájas derűjével őbenne csak a jövevénynek nyugtalan érzéseit hessegette fel. Húsz-egynéhány éves volt s oly rég járt otthon, hogy az emberek már meg is feledkeztek róla, mint annak idején az apja is, aki gyerekkorában inasnak adta, és azontúl többé nem törődött vele.

Az apjától örökölt kis ház a fiatal Tréber Tóninak gazdagságot jelentett, emelkedést a mélységből vidám magasságba; volt abban a házban három szoba, ágy, pince, a pincében kevés bor is és az udvarban csipogó szárnyas, mind csupa olyan jószág, amilyenben még eddig sose volt része neki, csavargó, városi segédmunkásnak. Nem tanult ki mesterséget, mert az első mesterétől, a bádogostól, akihez az apja adta és aki nem adott neki enni, még az első évben, egy nagyobb-fajta verés után megszökött s azóta hol ebben, hol abban a városban csak rosszul fizetett alkalmi munkákkal tengethette életét.

Kobilán a sovány legénynek már azzal is fel kellett tűnnie, hogy a jól táplált parasztok között vasárnap is csak az egy hétköznapi ruhájában lehetett látni. A gyermekkorából ismerős pajtások kobilai szokás szerint – mert Kobilán általában fiata-

lon házasodnak – már tekintélyes, meglett családapák voltak, még a legszegényebb is közülük vitte már valamire, vagy legalábbis jó úton volt ahhoz, hogy mindenképp többre vigye, mint ő. Ha megkérdezték, hogy az évek során ő mit végzett, csak azt felelhetette volna: »Éltem, mint afféle ágrólszakadt. Voltam utcaseprő, tudom is én, hány és miféle gyárakban segédmunkás, voltam kocsis, télidőben hólapátolásból is éltem, és ha meg lehetne szokni az olyan életet, melyben az embert kóbor kutyánál is kevesebbre taksálják, hát nekem bőven lett volna alkalmam hozzászokni.« S noha mindebből semmit se mondott, csak rá kellett nézni, s a rendes emberek eleget láttak ahhoz, hogy bizalmatlanul húzódozzanak tőle.

Ő mégis még soká maradt Kobilán, mert akárhogy kinézték is maguk közül, de itt földél volt a feje fölött, ágyban hálhatott, és volt mit enni-inni. Az emberek nem fogadták maguk közé, s így rászokott, hogy otthon heverésszen. Szorgalmasan vágta a csirkéket és főzte magának az ebédeket, meg vacsorákat. Néha zaklatta a tudat, hogy a takaros, szorgalmas községben ő az egyetlen épkezláb ember, akinek nincs tennivalója, de meg kellett volna alázkodnia, megaláztatás lett volna, ha itt a gyanakvó parasztoktól kért volna munkát.

Kobilán minden valamirevaló parasztnak van szőlője, s mindenki iszik, és sokkal többet is, mint amennyit ő, a városi éhenkórász, elbírt. De épp azért, mert azelőtt sose volt így része benne, ha leült maga főzte ebédjéhez és a pincéjéből való bor ott állt az asztalán, úgy érezte, hogy királyian dőzsöl. Ő is elhitte, amit Kobilán beszéltek róla, hogy ti. rengeteget eszik s iszik, s bár mindenki sanda szemmel nézte, ő elhagyatottsága, sőt kiközösítettségének tudata ellenére is ez időben disznómód boldognak érezte magát.

Kobilán, mint általában minden sváb községben, a rokonság, melyet itt »*Freundschaft*«-nak neveznek, annyira komolyan vett, kötelezőnek tartott kapcsolat, hogy még Tréber Tóni is egyszer meghívást kapott távoli rokonoktól egy lakodalomra. Afféle nagy lakodalom volt, két nap és két éjjel tartó, mert nagyon gazdagok voltak a mátkapár szülei. Kétszáz pár hívott vendég vonult föl muzsikaszó mellett a templomba, és végig az utcán, amerre elhaladtak, asszonyok, fér-

fiak, gyerekek a kapuból bámulták meg a menetet, és sokan még arra se voltak restek, hogy megvárják, míg a szertartás után a templom előtt sorfalat álló muzsikuskísérete mellett elmennek a kocsmába, a papírgirlandokkal feldíszített, parasztlakodalmaknak és báloknak fenntartott tágas, nagy terembe. És a muzsikussal és vőlegénnyel és menyasszonnyal az élen a vendégsereg – elől külön a fekete ruhás, fehér ingű férfiak, mögöttük külön a ropogós szoknyájú asszonyok és lányok – komolyan, de a nézőközönséget barátságos köszöntésekkel, néha tréfás kiszólásokkal üdvözölve, lépegetett. A nézőközönséggel együtt élvezték a parádét, melynek ezúttal ők voltak a tényezői.

Tréber Tóni, akit templomi szertartások a hosszadalmasságukkal untattak, egyenesen a kocsmába ment, s épp akkor ért oda, mikor a templomból jövő vőlegény és menyasszony megálltak a terem közepén és a meghívott vendégek szertartásos csendben egyenként vonultak előttük el, vőlegénnyel és menyasszonnyal szó nélkül kezét szorítva. Ő is beállt a libasorba, s mikor rákerült a sor, szokottnál hosszabb ideig szorongatta a felkoszorúzott kalappal álló vőlegény és a mirtuszos menyasszony kezét; ez a bensőséges kézszorítás az előlegezett jókedv kitörése volt, mert a konyhából kicsapó ételgőz felvilanyozta. A vendégek közben kört alkottak a menyasszony körül, és sorban mindenki a felhangzó rezesbanda muzsikájának ütemére párat fordult a menyasszonnyal, és így adták egymásnak karról karra. A parasztnak ebben a látványosságban már sokszor volt részük, meglehetősen egykedvűen nézték és végezték is az egészet, de Tréber Tóninak minden lelkesítően tetszett, és bosszúsan nézett arra a harcsabajuszos, csizmás gazdára, aki kivette kezéből a fáradhatatlan, de ünnepelesen mosolytalan, mirtuszos menyasszonyt.

A tánc után a terem kiürült, mert az ebéd csak két órakor kezdődik. Tréber Tóni nem ment haza, hanem ott maradt a kocsmában egynéhány vendéggel, akik a söntés mellett letelepedve már most elkezdték az ivást, miközben a nagyterembe a hosszú asztalokat állították be és terítették meg. Tréber Tóni a viseltes ruhájában kicsit rosszul érezte magát, mikor az asztaltársaság közt arról folyt a szó, hogy ki mivel járult hozzá

a lakodalomhoz. Tudta már, hogy a meghívott vendég vajjal, baromfival, zsírral, cukorral, tojással szokott hozzájárulni a lakodalmi lakomához, és ő, akinek ebben az időben már semmije se volt, tehát semmit se adott hozzá, egyszerre ennek az egész itt jelenlévő társaságnak kegyelemből való kosztosaként érezte magát. Sűrűn nyílt a kocsmajtó, lassan visszatértek a vendégek, és a kocsmá megtelt emberrel, lármával, füsttel. A férfiak feszülő nadrágban, előttük a ragyogó fehér kötény, amit lakodalmakkor mindenki, még a kisgyerekek is, maguk elé kötnek. Tréber Tónin ez sem volt, de az elkövetkező izes javak iránti, felcsigázott, bizalomteljes várakozásban mindenkivel lelkendezve szorított kezét, mindenkivel pár barátságos szót akart váltani, és észre se vette, hogy ezek az emberek hétköznapian józanok, és ő az egyetlen, aki szemével a nap hőseit, a menyasszonyt és vőlegényt keresi a fekete tömegben. Mikor végre mindnyájan letelepedtek a hosszú, terített asztalokhoz, kezét dörzsölve, szemével csak őket nézte, akik hátul, középen foglaltak helyet. Mindenki előre tudja a lakodalmak hagyományos étrendjét. Leves után főtt csirke tormával, aztán a disznósült, annak utána a paprikás, utána sült csirke és végül a süteményestál fog következni, minden lakodalomra ugyanazokkal a süteményekkel, az emberek tehát bizonyos hivatalossággal esznek, és senki se örül különösen. Tréber Tóni azonban hálás vigyorgással nézett a felszolgáló fehér kötényes parasztgazdákra és feleségeikre; a derék emberek meg se várták, hogy kiürüljön egy-egy hat ember elé helyezett nagy tál, már elvették és a helyébe tele tálalt tettek, miközben a menyasszony apja borospohárral a kezében járt az asztal mentén és sorban koccintott mindenkivel. Akinek véletlenül üres volt a pohara, arra kicsit sértődött, kicsit megrovóan s nagyon barátságosan rászólt. Tréber Tóni megilletődve koccintgatott hol jobbra, hol balra, míg a többiek meglehetősen csendben csak maguknak ittak és az egyes fogások közti pauzákban a földekről, a tavasi trágyázásról, a disznó áráról és egyébéről beszélgettek.

Öt óra felé már senki se bírt többet enni. Ekkor leszedték az asztalokat, és a muzikusok a büszke sárgaréz trombitáikkal és a nagydobbal felvonultak a karzatos pódiumra. Kottái-

kat két-két borosüveg támasztotta, dobbant a dob, mint a mennydörgés, és nyomban megharsantak a trombiták. Akik hátul a fal mellett ültek, átugrottak a hosszú asztalokon, négyen-öten össze-összefogóztak, a négy-ötből tucat ember lett, akik csizmáikat vagy papucsos lábukat a padlóhoz verdesve, talpukkal és hangjukkal igyekeztek muzsikát túlhangzó, rettenetes víg lármát csapni, s dobogtak és robogtak a csendesebben táncoló párok mosolygó megriasztására. Ha a muzsika elhallgatott, a férfiak elengedték a táncosnők kezét, és kitódultak inni. Néha ilyenkor a muzsikusok hirtelen rázendített tussal a söntés felé tóduló férfiakat általános derűtség közben a táncterembe kényszerítették vissza. A sok tánctól asszonyok meg lányok estefelé már úgy kiizzadtak, hogy vacsora előtt haza kellett menniük átöltözni; a menyasszony is már vacsoránál a rendes vasárnapi parasztruhájában jelent meg. Tréber Tóni már szédült, bús szemekkel nézte az asztalra tett ételeket, mindenből csak éppen hogy valamit le tudott gyömszölni, kóstolónak. A fehér kötényes, pufók kis sváb gyerekek buk-fenceket hánytak a terem közepén, kergetőztek a nagyok körül, és sivalkódtak, ha az anyjuk haza akarta őket vinni az ágyba.

A felnőttek között azonban már a jóllakottság melankóliája terpeszkedett, s a tompa unalom már a beszédeseket is szóra restté tette, mikor vacsora végén a muzsikusok megint fenn termettek az emelvényen, és velük egyidejűleg a felzendülő, pattogó muzsikára a lakodalmi örömapa meg a szűkebb férfirokonság felpattant az asztalra, és addig rikoltoztak, míg sikerült magukat belelovalni egész vad táncba. Egyszerre a többiek is megélnkültek. Az asztal mellett ülők a mulatságon nevetve, felugráltak a padról, mert a ropogó asztal itt is, ott is behajlott a táncoló szöges csizmája és csattogó papucsá alatt. Nem szálltak le az asztról, míg az össze nem tört, s a tréfa te-teje volt, ha valaki az asztalon táncoló közül az összeomló asztról egyensúlyát veszve földre vágódott. Az összetört asztrókat kicipelték, és a terem megint tágas, és az emberek, mintegy elkergetve a vályú mellől, megmozdult vérrel megint frissek lettek, és a fúvósok fújták a pattogó táncmuzsikát, mintha tüdejükből sose akarna kifogyni a levegő. Izzadó, si-

koltozó tömegben keringve egymás lábát tapodták s döngették a padlót az emberek, s némelyik hosszú sváb legény egy-egy „hujjujujuju”-val magára fordítva a figyelmet magasat ugorva, letépett egy-egy darabot a mennyezetet díszítő papírgirlandból. A muzsikások tovább bírták szusszal, mint Tréber Tóni.

Kiszáradt torokkal támolygott a másik terembe, ahol mások is már bor mellett üdültek. Fehér hajú, hajlott hátú öreg svábok, akik már a táncot nem bírták, de az italt még igen, kártyázva vagy beszélgetve idekint töltötték az időt és most szóval tartották a hozzájuk vetődött fiatalabbakat is. Elmúlt árvizekről, a kobilai takarékpénztár megalapításáról és a boszniai okkupációról folyt a szó. Különösen az utóbbi eseményekről beszélt sokat egy tekintélyes gazdag paraszt. Mintha az erről való beszéd most némileg kárpótolná azért, hogy annak idején őt is levítették a hegyek közé. A hallgatók el se akarták hinni, hogy ott az emberek milyen tudatlanok, és mikor az öreg elmondta, hogy némely bosnyák falu 20 házból áll, mindegyik a hegyek közt jó negyedóra járásra egymástól, s nemegyszer pár kecskén kívül más háziállatot az egész környéken nem látni, meg hogy az emberek télen nem bújhatnak ki oduikból a házak körül csordaszámra ólálkodó farkasok miatt, és hogy némely vidéken ott az emberek nem tudják, mi az ágy – ezeket hallva egész megcsökkent az érdeklődés, mert ez a nyomor ezeknek az embereknek túlságosan távolinak és rendkívülinek tűnt. Csak egy rózsás képű, kis bajszú szőke legény kérdezte:

– Hát min alszanak az istenadták?

Tényleg, min alszanak? Ez a kérdés felköltötte az érdeklődést, s a fitymáló közönyt kíváncsiság váltotta fel. Ekkor Tréber Tóninak is kedve kerekedett a beszédre, és szavába vágott a tekintélyes sváb gazdának. Megtévesztette az értelmes tekintetű emberek komolyan felfigyelő arca, s annál is jobban a bor és az egész lakodalom, a sok tánc. Lekenyerezte a jókedv, a bőség és a barátságos együtt ülés az asztal körül; valami most duzzadt benne.

– Itt Kobilán az emberek nem is tudják, hogy milyen a szegények élete – mondta Tréber Tóni. És végleg elöntötte a köz-

lékenység, mely soká hallgatott embereknél néha ellenállhatatlan erővé válik, mint valami indulat. Az asztalt már sok ember állta körül, előredugott, izzadt fejek bámulták, mikor magyarázta, hogy miféle városi intézmény az ágyrajárás. Körülményes volt ezt megértetni, mert még a legszegényebb kobilainak is vérében van, hogy akármilyen falusi kis ház révén is, de telekkönyvbe kerüljön a neve.

– Mikor én eszcájgpucoló voltam pesti kávéházban! – bizonykodott mellére ütve Tréber Tóni. – Minden éjszaka két órakor mentem ki Kispestre. Egy munkanélküli bőrmunkás volt az ágykollégám, aki később már magától is felébredt három óra körül, hogy átadja nekem a meleg ágyat. Az ágy persze keskeny szalmazsák volt a földön, és négy-négy krajcárt fizettünk érte a szállásadó nénikének. Keskeny volt a szalmazsák, könnyű, kicsi a takarócska, és később mégis, három óra után is együtt aludtunk rajta és alatta. Akkor volt az, mikor egy hatost akartam lopni – kacagott Tréber Tóni s itt, ebben a társaságban oly valószínűtlen és nevetséges volt az ő számára, hogy ő, aki most itt ül, valamikor egy hatost akarhatott lopni. Jókedvében meg se ütközött a felfigyelő tekintetek hideg sövényén.

– Elvesztettem állásom – folytatta –, mert, számár módra, mint afféle újonc, elfecsegtem, hogy hol kaptam eszcájgpucoló állást. Nyolcan aludtunk akkor egy szobában, és az egyik, az fogta magát, és mindenféle rágalmakkal – elég az hozzá, kitúrt engem az állásomból. Heten maradtunk. Én nem tudtam munkát találni, a másik hat meg mind egyenként titokzatos arcot vágott, ha kérdeztem, hogy hol dolgoznak. Mindig jobban beborult fölöttem, mert a szállásadó néni tudta, hogy semmi keresetem, és már egy hónapja fillért se kapott tőlem. Éhes is voltam, s olyan lerongyolódott, hogy mindenünnen, mint a rühes kutyát kergettek el, a szállásadó néni türelmetlensége pedig azzal fenyegetett, hogy megint mehetek a híd alá éjszakára. Kedves emberek, ti, nincs annál rosszabb. Képzeljék el, az embernek még a rendőr elől is bújnia kell! Lám, nem is igaz, hogy nincs rosszabb a híd alatt való hálásnál, a toloncház még annál is rosszabb. Ezeket meggondolva, egy éjszaka lábujjhegyen lopakodtam be a szobába. Nyár volt, a

kollégák minden ruhát lehánytak magukról, és úgy feküdtek takarótlan, a szalmazsákokon. Gyufa fénye mellett hat nadrágot és hat kabátot kutattam végig szívszorongva; biztosra vettem, hogy legalább egynél találok valamit – s mikor az utolsó gúnya lyukas zsebéből, a gyufát gyorsan eloltva, csalódottan húzom ki az üres kezemet, a bőrmunkás ágykollégám hangos hahotáját hallom. A többiek is felébredtek, s mikor az én kollégám elmondta nekik, mit látott, vele mulattak. Csudálkoztam, de örültem is, hogy ilyen könnyen vették a dolgot, oda-botorkáltam, és lefeküdtem a kollégám mellé, aki jókedvében megvallotta, hogy csak a szállásadó néninél való további hitel érdekében tesznek úgy, mintha rendszeres munkájuk volna, és még sokszor mulattak rajtam, aki tőlük lopni akartam. Később megtudtam, hogy az én munka nélküli bőrmunkás kollégám azért nevetett különösen jóízűt rajtam, mert nemrég éjjel ő is végigvizitálta a zsebeket, éppoly eredménytelenül, mint én.

Benn, a táncteremben már verték a dobot, és már szólt a trombita; Tréber Tóni hadarva beszélt, és a szemével marasztalta még az embereket, hogy végighallgassák. Csak a legfiatalabbak közt akadt néhány, aki az első muzsikaszóra visszafordult a táncterembe, a hallgatóság nagyobb része nem tágitott, csak mikor Tréber Tóni elhallgatott, ritkult meg körülötte az embergyűrű. Hallgatagon szállingóztak el mellőle. Az ajtóból egy-egy komoly fej visszafordult feléje, hogy még egyszer megnézzze. A tánc felfrissült torkok kurjongatásától élénkítve rántotta magával a sokadalmat, az egymásba gomolyodó páros táncolókból megint kikerekedtek a koszorúba álló hangos csoportok, de nem történt meg, hogy az ilyen koszorúba állt táncosok közül csak valaki is megfogta volna az ügyelgő Tréber Tóni kezét. Akkor sorba nézte az arcokat és akárhova fordult, akárkire nézett, minden tekintetből kiközösítő hidegség világitott feléje.

Kidobták. Személy szerint minden egyes ember, férfi asszony, lány, mindenki, aki itt volt, mint egyetlenegygyé kovácsolt néma mozdulat, láthatatlanul, de félreérthetetlenül mutatott neki ajtót. Az utca a kocsmá körül most, a késői órán se volt néptelen. Az ablakok alatt mulatságnéző parasztasszo-

nyok ágaskodtak, karjukon kisgyerekekkel. Tréber Tóni még csak a maga örökölt kis házába ment, hogy bezárja a kaput, s mikor odaért, jutott csak eszébe, hogy a kulcs úgyis a zsebében. Kelepcébe csalták, becsapták, úgy érezte, és ha most valahogy elő tudott volna keríteni egy éhes tömeget, élükre állt volna, és vezette volna őket boldog gyűlöletben a lakodalmasok ellen, hogy szétverjen köztük; még az is megfordult a fejében, hogy rájuk gyújtja a falut. Közben mind távolabb került a községtől és részeg fejének az a sok összevissza gondolata pusztá, marcangoló szomorúsággá ülepedett. Nézte az aratásra váró, gazdag, nehéz lélegzetű kalászos földeket, hallgatta a távolba vesző kutyaugatást, és Kobilá, a békés, fehér házas, kék ereszes, takaros község a rakott asztalaival és biztonságával képzeletében mint a paradicsom látomása jelent meg előtte. Megint koplalni, ágyrajárni, csavarogni, rendőr elől bújni . . . Körülnézett. Ég és föld közömbösen és elégedetten terpeszkedett. Tréber Tóni akkor mondta magának: ha itt most mindjárt megdöglök, még csak vállat sem von értem senki. Szerette volna, ha most valahol felbukkanna, akár a föld alól, egy ember vagy egy gyerek, és ráemeli a szemét és sírva fakad. De senki nem volt, csak tehetetlenül ő, és ölni tudott volna, és szemét nem tudta levenni az aratásra váró gabona-földekről, melyeknek a szélén koldusként és céltalanul állt. A szeme falta a csendesen ringó, magas, sűrű kalászokat, és ezen az éjszakán a másoknak ez a sok megérett gazdagsága felduzzasztotta benne az irigységet lihegő, óriás szenvedéllyé.

II.

Tréber Tóninak sose jutott eszébe egy boltot vagy egy gyárat megkívánni, a városban valahogy mindig vándorúton érezte magát, és különösen azóta, hogy volt Kobilán, nem is gondolt rá, hogy valamiképp városban is megtelepedhetne. Amióta abból a lakodalomból olyan megszegyenülten kellett kisomfordálnia, különösképpen nem utálat, hanem csak még erő-

sebb erővel a régi étvágy élt benne töméntelen jólét után. Jólét alatt egyszerűen semmi mást nem értett, mint közönségesen sok enni- és innivalót. A gyomra táplálta a fantáziáját, és ez a fantázia annál hevesebben működött, mennél rosszabb idők jártak rá. Gondolt ilyenkor arra is, ami legkézenfekvőbb lett volna, hogy eladja kobilai házát, melynek a kapukulcsát az időközben térdnél kilyukadt nadrágja zsebében hordozta. Ami húst Kobilán magára szedett, az pár hét alatt, a városi szűkös koszton, az újra elkezdődött nyomorúságban úgy leolvadt róla, hogy kinevették volna, ha ő az arcára írt hét szűk esztendővel bárkivel is el akarja hitetni, hogy zsebében valaholi saját háza kapujának kulcsát őrzi. Ámde épp ezért a legnagyobb nyomorúság idején se tud fejébe komolyan befészkelni a gondolat, hogy pénzzé tegye kobilai házát és így segítsen magán. Mennél inkább földönfutóvá lett, annál kétségbeesettebben ragaszkodott a tudathoz, hogy háza van. A paradicsom kapujának kulcsát minden időkre kezéből kiadottnak érezte volna, ha azt a zsebében szorongatott kulcsot átadja másnak. Talán épp azért, mert semmiféle szakmát nem tanult ki, mert semmi mesterséget se ismert annyira, hogy megszerethette volna, minden munkát utált és épp csak hogy valahogy fenntartotta magát, hol zsákhordással, hol valami embertelenül gépies gyári segédmunkával, míg egyszer nem akadt valami tanyán munkára, ahol cséplőgép mellé kerestek legényt. Attól fogva, hogy Kobiláról menet megállt a gazdag gabonaföldek mentén, elrugaszkodott, szívós akarattal leselkedett valami fordulót hozó szerencse után, mely hozzászegődve visszaviszi őt a kobilai házába, a jólétbe. És megtörtént, amit akart. Két évvel azután, hogy egy éjszaka eltűnt a kobilaiak szeme elől, váratlanul és nagyobb meglepetésként egy reggel megjelent a háza kapujában Kobilán. Nem egyedül jött, hanem a megrakott szekér bakján asszony is ült mellette, az ő felesége. Ő maga pedig olyan nyugodt-büszkén és tempósan szállt le a szekérről, mintha világegyetében önérzetes, tehetős parasztgazda lett volna.

A kobilaiak nem haragtartók, s mint általában vagyongyűjtő munkás emberek, szeretik a békét. Tréber Tóni megrakott

szekere, felesége sikerről, eredményről beszélt, tehát szívesen elhitték, hogy rendes ember lett.

Tréber Tóninak a jobb életről való elképzeléseiben a nőnek már régóta főleg annyiban jutott hely, hogy a nő szükséges tényezője a férfi ellátottságának, mert főz neki és mos rá. Ha volt úgy, hogy egy-egy esetben sokat járt nőszemély után, ezt nem annyira a nő megkívánásából, hanem az egyéb előnyökért tette, melyeket a nő megszerzése jelentett. Csak egész fiatal korában volt más a viszonya a szerelmi élethez, mikor még minden nő után megfordult, aki csecsemőt vitt a karján, vagy aki mellett felnőtt gyermeke ment. Akkoriban az esetleg láthatatlan férjet is hirtelen feltámadó, határozott fájdalomérzéssel, úgy tudta irigyelni, akár a gazdag szántóföldek gazdáit. Egyedül az, hogy a nők, akikkel dolga akadt, attól félték legjobban, ami eleinte legjobban kívántatta vele a nőt, a gyerektől, elég volt ahhoz, hogy a szerelmi élet az ő számára főleg csak félig-meddig közömbös eszközként jöhessen számba. A szerelemnek is az éhséget kellett szolgálni, ezt valahogy így hozta nyomorban tengődő élete. Nemegetszer jóformán hetekig mást nem evett, mint amit esténként félreccsent neki valami cselédlány, aki titokban be-bebocsátotta magához.

Most, hogy volt felesége és megint itthon volt a kobilai házban, s a ház – az asszony érdeméből – olyan bőségesen fel lett szerelve minden jóval, elálmélkodott rajta, hogy mennyi jót kaphat ember asszonytól. Az asszonyra magára azonban ebből nem háramlott semmi jó, mert Tréber Tóni se a feleségével, se a házzal nem törődött, csak ült otthon, a kedvenc ételeit főzette, s fogyasztotta a bort. Mint afféle kis helyen, ahol az emberek mindent tudnak egymásról, senki se értette, miként tehetett szert ez a nincstelen és ennyire renyhe ember jó módú és szorgalmas asszonyra. Ő jól tudta, hogy milyen hírek járnak, mert az ő feleletét lesve, puhatolózva, vissza-visszamondták neki, amit erről mások beszéltek. Némelyek tudták, hogy a menyecske apjának a szállásán volt béres, de nehéz volt elhinni, hogy a gazdag lányt ez az ágrólszakadt közönséges szerencséből kapta meg akkor, amikor a lány apja meghalt. Az igazság túl egyszerű, mert nincs rajta további magyarázni való. Kobilán magyarázatot kerestek, megint eszük-

be jutott annak a lopási kísérletnek a története, s furcsán rebesgették a tolvaj nevét felesége apjának halálával kapcsolatban. Ő csak vállat vont, és örült a szerencséjének, melyet irigyelnek. Őrá magára is váratlanul és gyorsan szakadt a biztos jólét, amit ez az asszony hozott neki. Béres volt a tanyán, és csak azért férközött épp a gazda lányának közelébe, mert hasznát remélte, de arra sose gondolt, hogy ebből tartós szerencse is származhat. A lány is aligha gondolta, de amikor az apja meghalt, nem maradt más választása, mert ekkor már, tán szándékosan, Tréber Tóni úgy rendezte, hogy mindenki tudta, mi volt köztük. Egyébként, hogy a dolga könnyebben menjen, elhitette a lánnyal, hogy kobilai házán kívül még örökség is vár rá. Ez a hazugság nem esett neki inkább nehezebbre, mint akármilyen más fogások, amikkel például kereskedők élnek egymás közt. Azonkívül, ha ölni szabad önvédelemből, hazudni is szabad, és Tréber Tónira az egész élet az éhség farkasfogaival vicsorgott, hogyha itt nem győz. Tréber Tóni fondorlattal, fáradsággal megszerzett birtokot látott a feleségében, és még annyira se tudta szeretni, mint amennyire általában efféle házastársak szeretik egymást; nem felejthette el, hogy ez az asszony inkább muszájból és csak becsapatva lett a felesége. Már az elején megtörtént, hogy megütötte az asszonyt.

Parasztházasságban ritka a gyöngédség, s mert a férfi általában az asszonynál nagyobb testi erejű, nézeteltérések vagy összeveszések alkalmával a férfi könnyen elragadtatja magát, hogy ezt a nagyobb testi erőt is szerephez juttassa házastársi civakodásokban. De mert az asszony is tudja, hogy a verés a férfi részéről csak ennyit jelent, és általában nem többet s nem is rosszabbat, a házastársak kölcsönösen megbecsülik egymást és egymásnak egyforma jelentőségű munkáját a gazdaságban. Legtöbbször parasztházasságokban csak akkor megy igazán rosszul az asszonynak, ha az asszony sokat betegeskedik és ezáltal férjével a munkaviselésben való egyenlőségét elveszti. De még ilyen esetekben is igen gyakori a házastársak békés együttélése, különösen ott, ahol gyerekek is vannak, mert a föld és az utódok, akik örökölni fogják a vagyont, egyformán a paraszt szívébe vannak zárva.

Szemet szűrt tehát Tréber Tóni ebben az egységes lendületű sváb községben. Szemet szűrt a lustasága s másodsorban idővel az is, hogy rossz is volt a feleségéhez, akit példátlanul kihasználta. Az asszony járt ki a tanyára, perelt a béresekkal, alkudozott a bevásárló ügynökökkel, még a községházára is az asszonynak kellett menni, hogyha adóügyben vagy az eladott disznók passzusának megszerzése körül akadt elintézni való. Az asszony minden nappal véznább lett, és ő máris pocakot eresztett a sok tétlen evés-ivástól. Az asszony, mintha szégyellte volna a sorsát, sose panaszkodott, sőt nem is beszélt a férjéről. Mintha egyetlen gondja csak az lett volna, hogy ha már beleesett ebbe a házasságba, még ilyen férj mellett is megóvja a magával hozott, örökölt vagyont. A vézna asszonynak egész megkeményedett az arca, és néha a füle mögé dugott plajbással lehetett látni.

– Hallod-e, Tóni Fetter – vágta szemébe a férjnek egyszer a kobilai bíró, aki szegény ember volt, de nagy harcsabajusza miatt s mint hatósági személy a sváb községben, ahol a hatóságnak régimódi nagy a respektusa, sokat engedhetett meg magának –, hallod-e, hogyha – mondta – összeraknák egy vonalba a feleséged minden megtett lépését és mellé egy vonalba a te lépéseidet, a tieid legfeljebb ha Kobilá határát súrolnák, de az asszony lépései legalábbis Jeruzsálemig érő barázdát tennének ki. És úgy hallani, hogy Tóni Fetter még ezenfelül néha meg is veri a feleségét!

Tréber Tóni feleletképp kicsit behúzta a pocakját, és hideg szemekkel nézte meg a kisbíró, s végül nevetve rávicsorította a fogát:

– Ha prédikációt akarnék hallani – morogta félvállról –, templomba járnék.

Ez idő tájt üldözött, fejvesztetten elkeseredett ember volt már. Hetek, hónapok is elmúltak anélkül hogy kitette volna lábát a házból. Nyitva volt ugyan a kapu, de mégis úgy érezte magát a házában, melyet nemrég diadalmasan foglalt el, mint a katona, aki várába szorult. Először nem akart mást, mint jól megfürödni a jólétben, melyhez neki is jussának kell lenni. A gazdaságon kívül minden mással szemben süket és vak feleségének és egy egész községnek gyűlölete vagy legalábbis

megvetése vont egyszerre fullasztó kerítést a háza, a személye köré.

Ekkor született meg Tréber Tóniék első gyereke. Tréber Tóni a világért se mutatott volna valami felindulást vagy magabaszálló örömet, mert tudta, hogy valami ilyest várnak tőle. Úgy viselkedett, mintha az egész esemény valahol a szomszédban történt volna. A kíváncsiság szétmarcangolhatta volna, mégse, még csak azt se kérdezte meg, hogy fia született-e vagy lánya. A szomszédasszonyok meg a bábaasszony elől az udvari konyhában, messze az asszonytól bújt meg. Kedve lett volna hozzá, hogy furkósbottal verjen ki a házából mindenkit és egyedül, a gyereket bámulja ölébe kapva, s ehelyett, mint kuvasz a vackából, csak leselkedve nézte hátulról, ami oda-fönn történik. Megmondták neki, hogy kislánya született, ráhagyta, hogy kereszteljék felesége kedve szerint Zsuzsannára, svábul Szuzira. Az asszonymak már negyednap fel kellett kelnie az ágyból, mert különben minden a feje tetejére állt volna, s az asszony tekintetében olvashatta, hogy az most már nem is leplezi: szörnyetegnek látja őt. S most már mindig nagyobb megaláztatást, meggyalázóbb legyőzetést jelentett volna egy-egy emberséges mozdulat, egy jó szó is az asszonyhoz.

Közben a pufók, kékszemű csecsemő felcseperedett, s azt a kort is elérte, mikor a gyerekek általában túl vannak a gagyogáson és már beszélni tudnak. Ez a kislány azonban még csak nem is gagyogott. Az asszony a nap legnagyobb részét munkaidőben kint a gazdaságban töltötte, télen hátul a konyhában, úgyhogy Tréber Tóni a nap nagyobb részében egyedül volt a kislánnyal otthon. Ezeket az órákat, most már nyugtalanlankodva a kislány csendességétől, mindenféle próbákkal töltötte. Különösen tavasszal meg nyáron, mikor az egész község kint volt a földeken. Ilyen kihalt csendű nyári napokon néha annyira unta magát, s a furcsa nyugtalanság a nyomasztó csendben úgy elövette, mint valami hideglelés láz, úgyhogy ilyenkor befűttenette magához az udvarból a kutyát, és az állat farkára taposott rá, csak hogy valami eleven hangot halljon. Közben fél szemmel a gyermeket figyelte, aki azonban még a kutya iszonyú vonítására se rezgett, csak mosolyogva nézett üres kék szemével. Egyszer emiatt Tréber Tónit való-

ságos félelem szállta meg, felkapta a gyereket és szaladt vele ki a házból. Maga nem is tudta, hogy üldözött ember módjára rohan a Templom utcába.

– Mi baj? – kérdezte a kobilai öreg doktor, aki nyáridőben a hivatalos rendelési órájában épp az egyetlen fekvőbetegét indult meglátogatni, hogy aztán nyugodtan befordulhasson a plébánoshoz a délutáni tarokkpartira. Tréber Tóni nagy szemeket meresztett, ő maga csak most kapott észbe: csakugyan a doktorhoz vágtatott így a gyerekekkel. Most a doktorral szemben állva így hirtelen nem tudott szólni, a torka elszorult, és ügyetlen mozdulattal messze maga elé tolta a gyereket.

– Az onnan van, Tóni – mondta az öreg doktor, aki mindenkit tegezett, – hogy rendetlenül élsz, sokat iszol, az állapotos feleséged meg túl sokat dolgoztattad, tán verted is. A feleségednek ezt természetesen nem mondtam meg.

– A feleségemnek?

– Mind a kétszer, mikor nálam járt, csak annyit mondtam meg neki, hogy nincs segítség.

– Mire nincs segítség?

– Hát a gyerek süketnémaságára – csudálkozott el a doktor.

Tréber Tóni visszarántotta a karján a gyereket, megfordult, s lassan, egyenes derékkal s konokul földre szegezett szemekkel indult haza. A doktor, a felesége, az egész község, ki tudja, mióta tudják, hogy az ő gyereke süketnéma, csak ő nem tudta. Akármennyire is kihalt a nagy munkaidőben nyári délután a község, de estére már sokan újságolták, hogy látták délután Tréber Tónit gyerekekkel a karján az orvoshoz szaladni. Az este hazatérő asszony is tudta, de nem kérdezett semmit. Másnap reggel Tréber Tóni felöltöztette Szuzit s csak annyit mondott, hogy elutazik a gyerekekkel.

Erre az asszony felsóhajtott, és megmondta a férjének, hogy útban már a második gyerek is.

Csak harmadnap este tért vissza Kobilára Tréber Tóni; sápadt volt, a felesége egész éjjel aludni se tudott a férjétől, aki álló éjszaka fel-alá járt a szobában. De reggel, mikor az asszony ezeregy dolga után akart látni, egyszerre elébe állt a férje. A hangja száraz volt:

– Hová akarsz menni?

Meghallgatta az asszony habozó, kényszeredett válaszát, aztán elszántan kijelentette:

– Mától kezdve nincs más dolgod, mint a gyerekre vigyázni, akit viselsz.

Nem tödődött az asszony hideg, gúnyos tekintetével, nem bánta, hogy nyomon követi szekerét a kárhoztató, kárörvendő sűgás-bűgás; ettől a naptól kezdve minden kora hajnalban ki-robogott vele a szekér, és este az utolsók közt hajtott vissza a községbe. Az asszony nem ellenkezhetett; úgy ment minden tovább a maga rendjén, kár és fennakadás nélkül, mintha nem is másik kéz vette volna át a gyeplőt. Mint mesebeli királyok, kik baljóslat elől biztonságos várba rejtik el gyermeküket, Tréber Tóni a még meg nem született gyermeket féltve maga állt az asszony eddigi helyére, s hogy közelebb került az idő, mikorra a gyerek születését várta, időnként vad aggodalom lett úrrá rajta, s ilyenkor ostorpattogatva, izzadásig meghaj-szolt lovakkal tért esténként haza, s még le se szállt a bakról, s már nyugtalanul fürkészte az asszony arcát és telő hasát. Néha félt az asszonytól; ez az asszony semmiképp se barátja és mégis ez az asszony hordja a gyereket. És gyakran már azért is gyűlölte, mert úgy érezte, hogy az asszony egykedvű és beavatott ott, ahol ő kívülálló, állandóan szorong. Tompa gyerekkori emlékei egy vasárnapon ez elől a sötét szorongás elől templomba vezették.

Kobilán vasárnap mindenki elmegy a templomba. A férfiak többnyire csak igen rövid időt töltenek benn, sokan asszo-nyuktól és gyerekeiktől már a templom kapujában elválnak, és megállva a templomtéren, fekete ruháiktól feketéllő töme-get alkotnak, s csoportokba verődve beszélgetik át az időt a déli harangszóig. Tréber Tóni senkit se üdvözölt, úgy haladt el köztük, hogy a kalapját először a templom küszöbén vette le. Há-tul állt meg, közel a kijá-rathoz. Talán nyolcéves korá-ban járt utoljára itt s egyáltalán templomban, s most nézte, mit csinálnak a többiek. Ha térdre ereszkedtek, letérdelt ő is, és felállt, ha felálltak. A szertartás ideje alatt nőtton nőtt a türel-metlensége, mint valami megvárattott, sietős emberé, akinek mégis várni kell. Figyelt befelé, kicsit kifelé is, történik-e már va-lami benne az oltáron végbemenő sok mozdulat, elhangzó sok szó

következtében, várt valami folytatást, ami a ceremóniának eredménye legyen, értelmet adjon, és kielégületlenül, csalódottan látta, hogy egyszerre mindenki elmegy, mert vége a misének. Véget ért; de semmi többet nem ért el a mise, mért hagyják már abba – gondolta. Az ő természetének az felelt volna meg, hogy addig tartson, s ha a fáradtságtól mindenki össze is roskad, míg csak nem jön létre általa valami. S a második, harmadik vasárnapon már terhére volt a térdelés, énekszó, az oltár körül legyeskedő cifra gyerekek a pappal, és egy vasárnap – júliusi nap volt, tiszta kék égen és levegőben júliusi fény, és a kocsiúton egy árva szekér sem bolygatta meg a vastagon elfekvő port – Tréber Tóni még a mise közepén elhagyta a templomot. Mint ahogy, mikor a kis Szuzival felpakolva Budapesten utoljára még egy harmadik professzort is felkeresett s nem volt meglepetve, hogy az se tudott biztatót mondani, úgy fordított most hátat különösebb felindulás nélkül a templomnak. Lehányta a feszes ünneplő ruháját, belebújt a hétköznapi kényelmesebbe, és kihajtott a szőlőbe permetezni. A feketéllő férfiak tömege a Templom tér előtt még a kocsiutat is ellepte, s porfelhőt kavarva vágott át köztük Tréber Tóni kocsija. A betegessé vált állandó nyugtalanság kergette dolgozni, de azonkívül az akarat is, hogy a születendő fiának minél többet adjon. Egy percig se kételkedett benne, hogy fiú lesz, olyannyira, hogy ő csodálkozott volna el, ha valaki ennek ellenkezőjét is lehetségszámba veszi. De erről való beszédre amúgy se kerülhetett sor, mint ahogy egyéb beszédre sem, mert Tréber Tóni, ki azelőtt se volt beszédes, még soha életében oly nagyon hallgatag nem volt, mint ez időben. Ez a hallgatás, melyet azelőtt inkább megfelelő társaság hiánya vagy rosszkedve okozott, most lényévé vált, hozzátartozott a nagy várakozáshoz. Néha úgy érezte, hogy valami nagy, titkos hatalom, afféle sors vele titkos és néma egyetértésben vezette eddig az életét, és várva a fiút már-már hajlandó volt ezt a nagy, titkos hatalmat sors helyett az ő szerencséjének, a szerencsének nevezni.

Ekképp Tréber Tóni nem csodálkozott várakozásai megvalósulásán, csak erőset bölintott, mikor úgy lett, ahogy kellett, és fiút szült az asszony. S hogy a fiú megszületett, szinte kihul-

lott tudatából az asszony létezése. Naphosszat távol otthonról, kint a földeken, gondolatban csak a fiánál, az ő szerencsésénél időzött s az asszonyt már nem gyűlölte, nem bántotta, csak elfelejtette. Mikor az asszony állapotos volt, Tréber Tóni még a házi munkák elvégzésére is cselédet fogadott, s ezáltal az asszony a házban véglegesen feleslegessé vált. Ment minden nélküle is. Talán ő maga is érezte, mert ha abban az időben, mikor férje henyélt, és neki kellett három férfinak is elégnyi munkát végezni, nem is volt vidám, de fáradhatatlan és életerős, mindenkinek s önmagának is imponáló, töretlen akarató nő volt – most, hogy mindenütt nélkülözhetővé lett, s ha valamit tenni akart volna, csak útban lett volna, mint valami kotnyeles, elmúlt a frissessége és csak a zöldessárga szemében égett valami szomorú, dühös keserűség. S így történt, hogy, noha most feketett a szülés után, ameddig csak kedve tartott, mégis mikor egy este Tréber Tóni hazajött, holtan találta a feleségét.

Az öreg doktor azt mondta, hogy a szüléstől visszamaradt vérrög került fel az asszony szívébe és attól akadt el a szerkezet. Ez egészen valószínűen hangzott Tréber Tóni számára. De azonkívül még biztatást is talált abban, hogy különös módon, kellő kímélet közepette s nem akkor halt meg az asszony, mikor az első gyerek megszülése után három nappal már talpon kellett lennie. Bizonyos megnyugvást is hozott neki, hogy ez így történt. Nem mintha kívánta volna az asszony halálát; ezzel az asszonnyal kapcsolatban, mióta a fiú megszületett, egyszerűen semmit se kívánt. Hanem mikor a fiú még nem volt a világon és azok az oktalan félelmek kínozták, néha az is eszébe jutott, hogy ő, Tréber Tóni hirtelen meghalhatna, mielőtt a fiú megszületik, és erre a gondolatra úgy megborzadt, mintha föld rengene a lába alatt és a következő pillanatban a világ fúlna elsötétült zúrzavarba. Az asszony időre jött halála fölébe emelte a saját halálától való félelemnek; elhitte, hogy hozzá is csak kellő időben fog megérkezni. Nem azért, mert ő így akarja, hanem mert most már valaki más, a még pólyában fekvő, de életnek eleven élet, a fia így akarja.

Tréber Tóni életébe mélyen belevésődött egy célirányos, saját külön sorsnak tudata. Mikor Kaspar névre keresztelt fiánál

később ugyanazok a jelek mutatkoztak, mint annak idején Szuzinál, próbálta az aggodalom képzelődésének betudni, amit látott. Csak mikor már nem lehetett kétsége az igazság iránt, akkor rendült meg benne egy percre az ő diadalmas sor-sában való hite. Magasra emelte a csöpp gyereket, s ha valaki ebben a pillanatban belép hozzá, annak azt kellett volna hinnie, hogy örültsel áll szemben. Mert úgy meredt maga elé fel-emelt kezében a gyerekekkel, mint aki másnak láthatatlan ellenséget lát és ahhoz készül hozzáválni az eleven kis testet. Aztán, óvatosan letéve a fiát, nagyot lélegzett, mint aki hirtelen megtalálja valami rég gyötrő titoknak a nyitját. Kísértő, gonosz, személyes ellenség és nem szövetséges társa neki az a bizonyos sors; birkózni fog vele, térdre fogja kényszeríteni. Ha kétségbeesésében most megölte volna a gyereket, akkor minden küzdelemnek vége, harc nélkül veszítette volna el élete csatáját. Azt mondta magának: nem egy nap az emberi élet, és az ember a gyermekeiben él tovább, és ha az embernek adott ivadék, még ha két süket és néma lény is, de véreből való kettő, akkor egy ellenséges sors csak későbbi lejárátúvá, de hiábavalóvá nem teheti az ember akaratát a boldogság után.

Messzire néző életet kellett tehát élnie, és épp azért kezdett megbékülni a gyilkos csapással, mert végsőképpen kedvére való volt ez a kemény és dacos ellenszegülés, és bizonyos elégedettség töltötte el, mint az összeesküvőt. És csak most kezdett el igazán dolgozni. Kobilá és az ő népe egyszerűen eltűnt a szeme elől, mert a szeme csak egy irányba nézett. És az embereknek se maradt sok beszélőnivalójuk róla azóta, hogy megállapíthatták szívtelenségét, mert nem sírt a felesége temetésén. Azt mondták, hogy rossz ember, de nagyon okos, és kezdtek tisztelettel nézni rá, mikor mind gyakrabban emlegették a nevét egy-egy jó darab föld megvételével kapcsolatban. De hiába várták, hogy másodszor nősüljön. Tréber Tóni nem ismételte meg a feleségszerzést. Az okát senki se tudta megérteni, mert parasztembernek a gazdasága is megköveteli, hogy asszony legyen a házban, és azonkívül Tréber Tóni még javakorbéli férfi volt. Az igazság azonban az, hogy Tréber Tóninak önmagáért különösképpen sose kellett asszony, és ő, akinek az életerős örökös után való akarat vallás, ősi tűzű vágy volt, mégis megállt a két

nyomorék gyereknél, mert azon a napon, amikor végérvényesen kiderült, hogy a kisfia is süketnéma, Tréber Tóni átok alá helyezettnek érezte a maga személyét, és ez az érzés mélyen meggyökeresedett benne, lényének tartozékává vált, úgyhogy nem is töprengett rajta, hanem elkomorodva és elszántan, tényként fogadva ezt el, fogott hozzá meglévő két nyomorék gyerekén keresztül áttörni az élet, az egészség, a győzelem felé. A falánk Tréber Tóniból rögeszmés aszkéta lett, s mint a szent, aki kárbaveszettek tud minden percet, mely életében jelenvaló Isten nélkül múlik el, ő mindig dolgozni akart, vagyont gyarapítani Szuzi és főleg Kaspar számára. Az apró gyerekek láttán mindenki nevetségesnek találta volna az apjuk húsz év utánra szóló kész életterveit, de Tréber Tóni makacsul csak ezeknek a terveknek a jegyében élt, dolgozott, vásárolt földet és adott ki pénzt, magas százalékra, hozzá folyamodó megszorult embereknek.

A gyerekek mindebből nem láthattak semmit. Velük szemben csak egy magányos és szigorú tekintetű ember állt, aki őket, amint kicsit felcseperedtek, kiadta a házból. Szegedre vitte őket, a süketnéma gyerekek intézetébe.

III.

Egy meleg nyári nap estéjén a mezőről hazatérő kobilaiak között elterjedt a hír, hogy megölték a trónörököst Boszniában. Többen voltak, akik nem hittek a hírnek, de mindenki megegyezett a véleményben, hogy a főrangú embereket könnyen érhetik efféle veszedelmek. Ennek a megállapításnak a névtelen és szürke emberre mindig megnyugtató a hatása, ezzel némileg elégtételt vesz magának és serkentést a megelégedettség irányában.

A kobilai Templom utcát a háború kitörése előtt kezdték kiépíteni. A parasztok itt is, ott is ledöntötték a régi, befelé hosszú, utcára keskeny parasztházakat, hogy a helyükbe büszke, nagykapus épületeket emeljenek. A Templom utca sarkán

azonban még állt egy régimódi, nagy telken épült csinos ház, kékre festett ablakokkal, deszkakerítéssel és nagy konyhakerttel; nem lakta senki, mert örökségként szállt egy már nem épp fiatal gazdára, kinek már megvolt a maga régi, alkalmasabb háza. Tréber Tóni már rég meg akarta venni ezt a sarokházat, de a gazdája a gyerekei számára tartogatta. Mikor azonban Kobilára is megérkezett a mozgósítási parancs, és a ház gazdáját is elvitték, Tréber Tóninak sikerült megszereznie a házat. És ez csak a kezdet volt. Ettől fogva úgy gyarapodott Tréber Tóni vagyona, mintha kibérelte volna maga számára a szerencsét. Hogy a háború minden várakozás ellenére még mindig tartott, az otthon maradt asszonyok meg öregek között akadt olyan is, aki kifáradva a küzdelemben – mert küzdelem volt a földet megfelelő munkaerő nélkül, az örökös jószágrekvirálások mellett megművelni – eladogatták a földjüket, és még azt hitték, hogy jó üzletet csinálnak, ha a pénzért hadikölcsönkötvényeket vesznek. És Kobilán lassan köztudomásúvá vált, hogy akinek eladó földje van, Tréber Tónihoz kell mennie, mert Tréber Tóni nem vásárolt hadikölcsönkötvényeket, csak földet. S míg mindenki postát lesett, szorongott, hírek után kérdezkedett és a távoli iszonyatok minden nyugalmat fenekestül úgy felkavartak, hogy az élet állandó, véget érni nem akaró, egyetlen rettegés lett, Tréber Tóni nyugodtan, számító fejjel járt zsákmány után.

Irigyen és gyűlölködve mondták egymás közt a férjeiktől és fiaiktól megfosztott asszonyok: Tréber Tónit megvigasztalta a háború. S valóban, hogy Tréber Tóni a személyes érdektelenség távlatából nap nap után nézte és láthatta, hogy micsoda iramban megy az épkézláb ifjak véres arattatása, kezdte hinni, hogy a sors kedvezése volt az egyébként jól fejlett fiatalemberré serdülő fiát süketnémává tenni. Derűs kifejezést öltött Tréber Tóni arca. És ahogy jöttek az elesettek, sebesültek, fogságba esettek, eltűntek neveivel sűrűn telenyomatott ívek, ő irigyelten magasodott a süketnéma fiával a kétségbeesés felzúduló hullámai fölött. Tréber Tóni már nem ügynököknek adta el a folyton szaporodó földjeinek termését, ő maga kapott megbízást az összevásárlásra.

A háború alatt házat építtetett a megvásárolt Templom ut-

cai sarokház helyén. Pestről hozatta a mérnököt. Mikor a háborúnak vége szakadt, és Kobilá fölött a magyart a szerb rezsim váltotta föl, a sarokház már készen állt, s hónapokkal azután is, hogy felépült, még mindig elég volt pár embernek összeverődni, hogy újra és újra a kilencablakos, nóbli sarokházra terelődjön a beszéd. A háború elsodorta az embereket, megfosztotta őket életük kedves megszokásaitól, senki se intézte már a maga sorsát, szívtelen parancsok vak áradata diktálta az állomásokat, melyek felé menni és melyeket elhagyni kellett, úgyhogy szinte már valószínűtlennek látszott olyan időnek valamikori visszatérése, midőn az ember nem hall parancsszót, a maga portáján, magának élhet, s az utazás azt jelenti, hogy valaki megy, s nem hogy elviszik. Ez idő visszatérésére oly soká kellett várniuk az embereknek, hogy még azok is, akik fogcsikorgatva fogadkoztak bosszút és igazságtevést az irtózat és állati sanyarúság négy esztendejéért, amint ütött a szabadulás órája, elfeledtek, el akartak felejteni mindent, ami háborúra emlékeztetett, s ha a béke mégoly sovány koncot vetett is oda nekik, aki csak valami koncot talált, hátat fordított a világnak, melynek négy éven keresztül kénytelen szereplője volt, és élvezettel húzódott a maga vackába. Kobilán így történt. Pár hónap se telt bele, és hacsak egy-egy későn hazavetődött hadifogoly nem elevenítette fel emlékeit, a háborúról nem is beszéltek az emberek. Tréber Tóni új sarokházáról azonban igen. Még akadtak késői hadifogolyszállítmányokkal hazavetődő kobilaiak, kik be-befordultak Tréber Tóni kapuján, hogy belülről is megbámulják a büszke házat. Némely – a jobbmódúak előtt rossz hírű – izgága ember fölvetette a bosszús kérdést, hogy vajon rendjén való-e a világi élet, mely a szegényeknek vérét csapra üti és a gazdagoknak aranyat hömpölyít az ölébe. De akárhogy is volt sokat vitatott személy, közülük való, kobilai sváb volt Tréber Tóni, és akinek csak valami reménye látszott, az még ábrándjai számára példát és ígéretet is láthatott ennek az embernek szerencséjében. Szobáról szobára jártak az emberek, megnézve és megtapintva mindent, s mikor eltávozván vastag harisnyájukban visszabújtak az üvegfolyosó küszöbén levett papucsba, újra és újra elismételgették magukban és hangosan egymásnak, amit

az imént pénzértékre átszámoló sóvár szemükkel láttak. A többi gazdag kobilai paraszt is a házával, szobáinak számával és bútorzatával domborítja ki vagyoni önérzetét, de szép szobáit és drága bútorait nem használja, parádés szobáknak mondja őket, gyönyörködik bennük, mert kérkedhet velük, és a szőnyegetek óvatos kíméletből újságpapírlapokkal takarja be. Tréber Tóni azonban, bár sose tudott szabadulni az elfogultságtól, amit az a tudat keltett benne, hogy drága szőnyegekben tapos és temérdek pénzen vett bútorok közt mozog, ténylegesen használta a lakását, lakta a parádés szobáit is.

Szuzi már hosszabb ideje tartósan az apjánál élt, Kaspar azonban csak nemrég jött haza külföldről – mert Kasparra különösen sokat költött az apja –, s most ott lakott a tekintélyes Tréber család az újonnan épült kilencablakos sarokházban, a Templom utcában. Tréber Tónin nem látszott meg az idő, csak vastag bajusza fehéredett meg, arca pirosposzsgás és eleven világoskék szeme fiatalos maradt. S ha már ötvenéves volt is és testi munkát már az utóbbi években nem is végzett, a kézfogása most is a kemény parasztkéz markoláshoz szokott, izmos szorítása volt. Az egykori sovány emberből öregkorára tömzsi, vállas férfi lett, a sehonnaiból jómódú nagygazda, de a járása azért pont olyan volt, mint legénykorában. Csak nagyon vézna s nagyon hosszú emberek szoktak olyan tétován, lengve járni, mint még tömzsin is Tréber Tóni. Gyöngé, vékony lábak hordozták a széles, erős testet. Ha az ember lát parasztagzdákat esténként zsebbe süllyesztett kézzel a lent szűkülő nadrágokban szétvetett lábakkal egy ház kapujában állni, messziről kitalálhatja, hogy a gazda a saját háza kapujában áll, mert abban, ahogy egy-egy ilyen nagygazda megáll, önkéntelenül is kifejezésre jut, hogy biztos a föld a talpa alatt, övé itt a föld, és őt támasztja háta mögött a nagy, tiszta kőháza. A maga háza előtt öntudatlanul is másképp áll meg, mint a másik oldalon, a szomszédék háza előtt, ha nyári estén, miután egy ideig a maga portája előtt maradván diskurál, át-átkiabálva, fokozatosan közelebb menve, egyszerre átér a túlsó oldalra. Tréber Tóni azonban, noha még a beszédmodorában is erőszakos volt és egyes szavait türelmetlen könyökmozdulatokkal kíséerte, mint aki fel akar lökni valakit, a maga háza előtt is

éppoly félszegen állt meg, mint akárhol másutt. Igaz, hogy nem is látta sose senki, hogy úgy, mint a többi paraszt, megállt volna báméskodni, arra menőkkel pár szót váltani a kapuja alatt; ritkán lehetett látni, hogy egy helyben áll, vagy soká ül valahol, mindig járkált a nevetséges, kacsázó, imbolygó lépéseivel, mintha sose volna ideje vagy nyugta az egy helyben maradásra.

Tréber Tóni már elég régi kobilai volt, úgyhogy hozzászokhattak volna már az emberek, s mégis, ha az utcán megjelent, most is sokan megfordultak utána, annyira kivált a többi ember közül.

És még inkább feltűnő volt, mikor az immár felnőtt gyerekeivel együtt jelent meg. Először is már az is szemébe ötlött az embereknek, hogy sohase lehetett az utcán látni egyszerre a lányával és fiával. Ez nem Tréber Tónin, hanem a fián múlt, Kasparon, legalábbis annyi biztos, hogy nem a Szuzi lányon, mert az mindenkihez nagyon kedves és valósággal tréfás volt. Akik kicsi korukban ismerték a Tréber gyerekeket, azt beszéltek, hogy azok már akkor is úgy éltek egymás mellett, mint az idegenek. Szuzi már akkor is ott ugrált a többi gyerekkel az árokban, s velük szaladgált és hempergett télen a hóban, úgyhogy most is mindenkit ismert Kobilán, míg Kaspar már gyerekkorában is olyan mogorva és húzódozó volt, mint most. Ha az öreg Tréber a lányával ment az utcán, akkor Szuzi annyifelé köszönt nevetve, mindenkinek valamit integetve, hogy az egyébként barátságatlan öreg Trébernek is akaratlanul is kicsit mosolygósabb arcot kellett az emberekre öltenie. Ha Kaspar fiával ment, akkor mintha két süketnéma ment volna egymás mellett, egy fiatal, sovány és magas, meg egy öreg és tömzsi.

Szuzi szemre nem is igen különbözött a többi kék szemű, szőke és jó húsban lévő, gazdag sváb lánytól, akikkel vasárnaponként együtt járt tánkra a kocsmába. Az abroncsosan elálló, berakott sötét szoknya alatt rajta is úgy suhogott a keményített, ropogós fehér alsószoknya, mint a többieken, s mikor a lánysereggel az utcán a kocsmába tartott, éppúgy riszálta magát, hogy csak annál jobban suhogjon a szoknya, mintha ő is hallaná. S ha a kocsmában a zenét nem is hallotta, de kedvét

lelte a kobilaiak kedvenc táncában – caplolkának hívják –, a szemével leste a taktust és jókedvűen, kitüzesedett arccal síkongott ő is, ha az ingujjra vetkőzött parasztleányok lábáról tánc közben széles ívben röpült le a papucs. Pici gyerekkorából való ismerősei, akik most már házasulandó leányok, Suzit is hujhujozva forgatták meg, és ilyenkor Suzi arcán ragyogott a jókedv és úgy találta, hogy még a réztrombiták is vidáman csillognak az emelvényen ülő, izzadó zenekari emberek kezében. A süketnéma Suzi oly közlékeny természetű volt, hogy a vele való sok beszéd által Kobilán sokan eltanulták tőle a süketnémák jelbeszédét. Abban az időben, mikor már az új ház berendezve, készen állt, és Kaspar is hazajött véglegesen, Suzi már kezdett soványodni, és a szőkesége is vörös színbe ment át. És ha az arcát sárga-piros szeplők csufították is el és beszéd közben, ahogy az állkapcsát mozgatta, redőkkel, egymást keresztező, besüppedt ráncokkal is lett egy-egy pillanatra berajzolva az egész arca, azért a jókedve a régi maradt, és így a joviális kobilaiak se változtak meg irányában. Ők is mulatságosnak találták, mint maga Suzi, hogy míg mindenki más élőszóval, addig Suzi taglejtésekkel és furcsánál furcsább fintorokkal kénytelen az emberekkel beszélgetni s hogy Suzi azért mégse zavartatja magát az elfogulatlan beszélő kedvében.

Tréber Tóni egy napon azzal állt elő, hogy Suzit férjhez fogja adni, ami Kobilán meglehetősen feltűnést keltett, mert Kobilán még nem volt rá példa, hogy süketnéma lányt oltár elé vezettek volna. Némelyek, akik jószívvel voltak a szerencsétlen, kedves lány iránt, úgy vélekedtek – s akadt olyan is, aki meg is mondta Tréber Tóninak –, hogy már azért se szabadna férjhez adni a lányát, mert a férje, akárki is lesz az, biztosan rossz lesz hozzá. Tréber Tóni erre az ellenvetésre semmit se szólt. Gondolta ő magától is, hogy Suzit nemigen fogja becézni a férje, de ez nem nyugtalanította. Nem érezte, hogy a lánya sorsa különösen szívéhez volna nőve, még sajnálni se tudta, mert önmagát sajnálta. Közben azonban, különösen az utóbbi években, erősen nélkülözte a szeretetet, nem azt, hogy őt szeressék, hanem azt, hogy ő szerethessen valakit. Úgy képzelte, hogy a gyerekei az ő életében a böjtöt jelentik,

úgy remélte és akarta, hogy a böjtöt a terített asztal kövesse, a nyomorékok a híd legyenek közte és az egészség közt, az átok és az áldás összekötő hídjai.

Tréber Tóni a Rundio kocsmáros Szepi nevű fiát szemelte ki vejének. A kocsmáros valamelyik őse ugyan olasz ember lehetett, de ő maga már éppolyan kobilai sváb volt, mint a legnémetebb nevűek: szorgalmas ember, rendes templomjáró és paraszt létére is – mint a többi kobilai sváb – élelmes, ravasz kereskedő. Szegényen kezdte. Mindene pár négyszögöl szőlő és afféle közepszerű parasztház, melynek két zöld zsalus ablaka volt az utcára. Egy napon munkába vette a házát, átépítette, kocsmát nyitott, hátul, az udvarban pedig két kisebb kamrából nagy, közös hálósobát rendezett be, s a régi kis disznóól helyébe nagyarányú hizlaláshoz megfelelő ólat emelt. Ez az egész építkezés és vállalkozás arra a mindenkinek kínáló, de legalábbis Kobilán eladdig kihasználatlan megfigyelésre volt alapítva, hogy a kobilai és a gazdag Kobilára idegenből rendszeresen bejáró koldusok a falusi gazdálkodásnak megfelelően pénz helyett szalonnát és kenyeret szoktak kapni. Némely sikerültebb nap után egy-egy koldustarisznya kilókat nyom. De még a koldus se tud s nem is akar csak kenyéren és szalonnán élni. Rundiónál egy darab szalonnáért hálóhelyet kapott éjszakára a koldus, s mindjárt ott a többi szalonnáját is eladta a kocsmárosnak. A háború utáni időkben például 2 dinárt fizetett a szalonna kilójáért. Ebből a kiló szalonnából másfél kiló mosószipant főzhetett, holott a szappan kilójának ára 15 dinár. Természetesen a kifizetett pénzeket a koldusok nem vitték el, ételt, italt (és főleg italt) fogyasztottak érte. Ezzel kezdte Rundio kocsmáros, és még később is, mikor más, talán még kiadósabb jövedelmi forrásokhoz is hozzáférközött, a söntésben ott állt a konyhamérleg, melynek mutatója tovább is szorgalmasan mutatta a koldusok portékájának súlyát. A kezdeti időkkel szemben csak annyi volt a különbség, hogy a kobilai közönség számára külön bejáratú kocsmái helyiséget építtetett a házához Rundio.

Tréber Tóni sokat gondolkodott a dolgon, mielőtt választott. Szegény legények között, kiknek még annyi földjük se

volt, amennyi egy ember koporsójának befogadásához kell, találhatott volna a Rundio kocsmáros fiánál biztatóbb jellemű emberre is. De Szuzi számára csak ezek az egész szegények jöhettek tekintetbe s rajtuk kívül csak Rundio Szepi. Tréber Tóni az egészen szegényektől félt; ő tudta, hogy milyen az, ha az ember a nyomorúság száraz melle mellől kerül rakott asztal mellé. A Rundio kocsmáros Szepi fiának a jólét már nem megszédítő újság, s viszont az igazi gazdagságba még csak épp annyira kószolhatott bele, hogy ne tudjon kitérni a Tréber-féle vagyon csábítása elől. És ami Rundio Szepire irányította választását, az főleg ennek a legénynek hatalmas testalkata volt. Tréber Tónit az a nyers, már-már állati egészség, mely a Rundio Szepi hangjában, mozdulatában, egész valójában kiütközött, mindennél inkább vonzotta. Keskeny, kis homlok, mindig csapzott fekete haj, apró, fekete szemek és az egész fejhez képest aránytalanul nagy, csontos áll: ilyen volt a nagy erejű Szepi, akire a koldusok közötti rendtartás munkáját bízta rá az apja.

Az öreg Rundiónak nem került nagy erőfeszítésébe, hogy fiát erre a házasságra rávegye. Azzal oszlatta el a megszólástól való félelmét, hogy az emberek csak irigységből fognak gáncsoskodni, s azt is csak kezdetben, mert aztán mindenki beadja majd a derekát a tényvalóság: a tekintélyes gazdagság előtt, s nem marad más meg, csak az irigység, amire természetesen meg is van s meg is lesz az alapos ok, mert, jól meggondolva a dolgot, az egész házasság jóformán csak egy formáság, mely busásan kifizeti magát. Hisz maga Tréber Tóni minden kertetelés nélkül kijelentette, hogy neki a lánya házassága csak azért kell, mert gyűlöli a kilencablakos, híres sarokháza csendjét, az életének ezt a közel negyedszázados betegségét, véreből való, beszélő, friss kölyöknek lármáját akarja hallani. Apa és fiú egyetértettek abban, hogy az öreg Tréber bolond, és megtartották az esküvőt, s az esküvő után annak rendje és módja szerint a lakodalmat. A lakodalom legkevésbé se folyt erőltetett hangulatban, sőt mulatságosabb nem is lehetett volna. Szuzi táncolt, szórakoztatta az egész vendégsereget, és csudálatos fintorokkal figurázta ki saját magát. Ragyogó arccal járt-kelt, evett-ivott és egyszor komikus mozdulattal szívére téve

kezét, szívből jövő hangos hahotával mutatott Szepire, aki már a lakodalom másnapján annyira részeg volt, hogy el is fedkezett a menyasszonyáról, és mindenkiel, csak vele nem táncolt. Maga Tréber Tóni komolyan és hallgatagon a fia mellett ült, de csak az első napon, mert még az első nap Kaspar otthagyta a lakodalmat és így Tréber Tóni a nagy vendégsereg közepette egész egyedül ült. Mindenki kedves és vidám társaságot keresett, Tréber Tóni pedig nem volt kedves és egyáltalán nem vidám, különösen azután nem, hogy a fia eltűnt a lakodalmas nép közül. Ha még csak eltűnt volna, ez nem izgatta volna az apját, mert a fiáról tudta, hogy különös ember. De kis híja, hogy galibát nem csinált közvetlenül eltávozása előtt. Az új sógor, Szepi ugyanis, kicsit már mámorosan, többeknek szeme láttára át akarta ölelni Kaspart, amire Kaspar haragtól és utálatnak a kifejezésétől eltorzult arccal egyszerűen visszalökte. Szerencsére Kaspart általában ostobának, félig-meddig beszámíthatatlannak tartották, komor és barátságtalan magatartása az emberekkel szemben közismert volt, úgyhogy Rundio Szepi se vette szívére a durva sértést. De Tréber Tóni igen rosszkedvű lett. Nem a miatt a vejen esett sértés miatt, hanem amiatt, mert Kaspar ezzel a jelenettel neki nemcsak azt mondta meg, hogy Rundio Szepi förtelmes neki, hanem azt is tudatára adta ezzel az apjának, hogy őt nem lehet olyan módon megházasítani, mint Szuzit. Ez nagy gondba ejtette Tréber Tónit, mert hiszen az ő számára mindig Kaspar volt a legfontosabb személy, s mindig többet is törődött Kasppal, mint Szuzival, egyszerűen azért, mert Kaspar fiú volt. Szuzi csak közönséges parasztlány módon öltözködött, Kaspart azonban az apja kezdetől fogva városiasan, mint Kobilán mondják, nóbliisan járatta. Szuzi, mint a többi sváb lány és asszony, naphosszat dolgozott a házban, és szombaton a házuk előtt felmosta az utca kövét s benn az udvart, meg a kapubejárót. Kaspart azonban nem hagyta dolgozni az apja. A fiú otthon emiatt unatkozni látszott, és vagy a házban, vagy pedig kint, Kobilá határában, a földeken lézengett. És az apja hegyes orrú cipőkben, tengerzöld színű kamásniban és keményített, magas, fehér inggallérban járatta. És Kaspar mindenben apja kedvébe járt, amilyen megközelít-

hetetlen és elvonuló volt mindenki mással szemben, olyan kezesen teljesítette apja minden kívánságát. De ebben az egy dologban nyakas, elkeseredetten ellenszegülő lett: nem akart hallani házasodásról és ha az apja fenyegetőzött, szitkozódott, csak összeszorította az ajkát, és a tekintetében egyszerre vilant alázat és elszántság. Tréber Tóni azt gondolta, hogy várni kell még, s jobb is úgy, ha Suzin kezdi a sort, az öregebbiken, a lányon s idővel, remélte, majd beadja a derekát a fiú.

Szuzi házassága óta azonban a fiú egészen kisiklott az apja keze közül; a hideg tél ellenére összevissza csatangolt, néha még ebédre se jött haza s ha otthon ebédelt, akkor látszott rajta a sietség. Tréber Tóni pedig túrtóztette magát, kezdett komolyan félni a fiától, és félt attól, hogy rábeszélő szavával még jobban elvadíthatja. Úgy tett, mint aki semmit se lát. A Tréber-ház mindig sivár, szomorú és fagyasztóan rideg volt, de mióta Szuzi a férjével együtt lakott benne, és Kaspar csak a községen kívül barangolt, mint holmi vadember, mintha ebben a házban mindenkit elfojtott gyűlölet nyomott volna. Magát Szuzit is ritkán látták a férjével. Szuzi, mikor már kitavasodott, esténként egyedül ült ki a ház elé, és a társasága azok közül került ki, akiknek hazafelé vezető útjuk arra vezetett el, s akik aztán kicsit megálltak ott vele. Ha nagyon elunta magát, akkor átballagott valamelyik szomszédhoz, akinek a háza előtt kinn ültek a padon. Házassága óta még soványabb, vörösebb és szeplősebb lett, de elevenebb is, még mozgékonyabb is, mint azelőtt. Az emberek pedig tudták, hogy Tréber Szuzinak kevés oka van jókedvre, mert a férje gyakran tüntetően kimutatta ellenszenvét, épp idegenek előtt, mert félt, hogy különben kinevetnék. Ellenszenvének hangos hangsúlyozásával akarta kiegyenlíteni az esetleg kellemetlen benyomást, amit Szuzi mások előtt is nyíltan mutatkozó gyöngédségei az ő rovására kelthettek. És túlozta, hogy mennyire ki nem állhatja Szuzit, mert voltaképp idővel ez az ellenszenv már nem is volt őszinte. Legfeljebb terhére volt, de sokszor meg is volt elégedve vele, és négy szemközt nemegyszer tudtára is adta elismerését. Mert Szuzi mindent természetesnek talált és mindent nevetve viselt el, s ez nem is került erőfeszítésébe. Ha a férje részegen jött haza és leöklendezte a

drága szőnyegeket, szó nélkül kelt fel és igyekezett eltüntetni a nyomokat s egyszer, mikor ittas állapotban a férje verte, Szuzi összeszorította a fogát, nehogy az apja valamit meghalljon. Tudta, hogy Szepinek minden szállásukon s magán Kobilán is van szeretője, de ez mind magától értetődőnek látszott a süketnéma feleség számára, és nem ért föl az örömmel, hogy néha nem kellett egyedül az ágyba feküdnie. Szuzi nem volt szemérmes, de nem is volt képmutató. Ha kérdezték tőle, hogy hol a férje – és ezt azok kérdezték, akik mulatni akartak ratja –, akkor Szuzi elejét vette a mások csúfolódásának azzal, hogy maga csúfolta ki magát. Szélesre húzódott a szája, szemét az égnek fordította, nevető arccal nagyot sóhajtott és szívére tette a kezét és a házuk irányába mutatott. Ez azt jelentette: otthon ül a férjem, és szívszorongva, hűségesen vár. Csak egy dologban hozott Szuzinak váratlan csalódást a házassága, mert már a lakodalmán csettintett a nyelvvel és a két karját kinyújtva mutatta, hogy hogy fogja ringatni majd a kisbabáját. Nemcsak az apjától tudta, hogy ez a feladata; egész nyomorult, alázatos, szereleméhes lényé kívánta, s ha ezt meghozta volna neki a házasság, akkor talán még azt is nevetve bírta volna elviselni, hogy szíjat hasítsanak eleven húsából. De hogy az áldás elmaradt, csak annyi változás történt Szuzival, hogy már nem mutatta, hogy hogyan fogja két karjára venni s ringatni a kisbabát, és hirtelen komoly arcot vágott, ha valaki asszonnyal került szembe, aki a karján csecsemőt hordozott. Azonkívül még csak az, hogy kerülte az apját, mert az mind sötétebb arccal járt-kelt, és ha időnként tekintetük találkozott, az apja tekintetéből elkeseredés, szemrehányás és megvetés nézett rá. A férje miatt is kerülte az apját, mert félt, hogy az apja, aki előtt – tudta – hiába igyekszik leplezni Szepi dolgait, kérdőre vonhatná, amiért eltűri őket. És Tréber Tóni valóban mindent tudott. Tudta, hogy ugyanaz az öreg doktor, aki kimondta akkor az ítéletet a gyerekei felett, minden reményt elvett, s azt mondta, hogy Szuzinak nem lehet gyereke, s tudta, hogy azóta Rundio Szepi még bolondabban él, hogy néha két napra is nyoma vész, és a dunai halászcserékben veri el a pénzt. Gyűlölte is a vejét, úgyhogy eltorzulva vonaglott meg az arca, ha csak szeme elé került, de mióta Szuzi med-

dőségét orvos állapította meg, Szepivel szemben, noha gyűlölte, minden képessége a cselekvésre megbénult. Gyűlölte, de különösképp egészen átérezte, természetesnek érezte, hogy Szepi egy meddő asszony mellett így él. Még azt is megértette volna, ha Szepi megöli a feleségét, mert most már, mióta Kaspar egész határozottsággal elutasította a házasság gondolatát, ő is, aki pedig apja volt, kezdett valami tehetetlenül tajtékozó, megnyomorító dühvel nézni a fiára, aki – úgy érezte – tőle makacsul, szántszándékkal vonja meg azt, amit Szuzi képtelenségből nem tud a férjének megadni.

Tréber Tóni egy éjszaka hallotta a kaput nyílni, és aztán lépések zaját. Ő már ágyba feküdt, de mint annyiszor, most se tudott elaludni. A fia járt az eszében, aki, ma először, még éjszaka se volt otthon. Reggel óta nem látta. Felugrott az ágyból, és abban a hiszében, hogy fia jön a folyosón, megmarkolta a karját, és becipelte magához. Csak benn a szobában látta, hogy Szepit fogta meg, a vejét, aki a részeg ember vigyorgásával nézte az ingben fel-alá futkosó öreget. Részeg fejjel is mindjárt látta, hogy az apósa megtévedt, és vigyorgott azon, hogy az apósa annyira fel van bőszülvé, hogy még mindig fel se nézett rá, s így még mindig azt hiszi, hogy a süketnéma fiával áll szemben. Vigyorgott és hallgatott, míg Tréber Tóni fel nem pillantott rá, de aztán már nem állta meg, és megszólalt:

– Nem én vagyok ő.

Ha egy ember kétségbeesése érthetetlen a másik ember számára, akkor a részvét helyett csak nevetni tud rajta. És Rundio Szepi egyszerűen nem volt képes felfogni, hogy mi olyan fontos az apósának Kasparon. Már mindenki tudta Kobilán az öreg Tréber gyerek-, illetőleg – ami még nevetségesebbnek látszott – unoka-kívánsági bogarát. De nemcsak ez mulattatta Rundio Szepit. Épp ma este tudott meg valamit, ami ugyan nem derített neki világosságot Kaspar vonakodásának titkos okára, de mindenesetre valami lényeges összefüggésben lehetett a Kaspar titkával. És azért, mikor az öreg kérdezte, hogy nem tudja-e, hol jár ilyen későn Kaspar, rejtélyesen és ravaszkan mosolygott Szepi.

– Disznó fráter vagy – mondta Tréber Tóni –, tudod te is,

hog az vagy. Nem baj, tőlem lehetsz, és tehetsz, amit akarsz. Hanem – szinte ellágyult egyszerre a hangja –, nézd, senki se segíthet nekem csak te. Te tudsz valamit, amit én nem tudok, látom az arcodon, hallod, látom. Mondd meg!

Tréber Tóni felágaskodott, hogy elérje a magas ember vállát, és két keze közé fogva rázni kezdte. Kérés, ellenszenv, követelőző türelmetlenség lobogott az öregember kivörösödött szemében, úgyhogy még a részeg Szepi is kicsit meghökkent, és ijedten sietett a felelettel:

– Hát akitől a kutyáját kapta, a Mária... a Márit szereti, és azért nem akar senki mást elvenni.

Tréber Tóni tágranyílt szemében csudálkozó öröm villant.

– Hát akkor a Márit fogja elvenni – mondta, és majdnem melegen nézett a veje zavaros szemébe. Azt hitte, hogy most egyszerre mindent megértett. Kaspar nem mert előállni ezzel a kívánsággal, mert a Mária igen rosszhírű nő volt Kobilán... ó, a számár fiú!

– Csakhogy – vetette ellen Szepi, aki mulató kedvét már megint visszanyerte – Hack Hanzi, aki nekem az egészet elmesélte, azt mondja, hogy Kaspar sokat ólálkodik ugyan Mária körül, de mintha félne tőle. És – Szepi kipirosodott a nevetéstől – elszalad, ha Mária észreveszi őt, amint a közelében settenkedik.

Tréber Tóni kituszkolta a vejét, mert hallotta, hogy a nagykapu megint nyílik. Egyedül akart maradni a fiával, akivel most mindjárt végleg rendbe akart hozni mindent. Kaspar még az ajtó küszöbén állt, mikor az apja elébe sietett, s fia arcát két magasra felnyújtott keze közé fogva, ajkát lassan mozgatva, hogy az megértse, suttogta: Mária. Kaspar ijestően elsápadt, és aztán, mintha nem értette volna apját, erős mozdulattal csak félretolta, és bement a szomszédos szobájába. Fordított egyet a kulcson, s aztán kezdett vetkőzni s feküdt le.

IV.

Tréber Tóni örvendezően, diadalmasan mondta fia szemébe a Mári nevét. És az arcára volt írva a föllélegző, engedékeny jókedv. Azt akarta tudtára adni a fiának, hogy ártatlanul tartja ezt a titkot, és, ha úgy tetszik, jóvá is hagyja. És Kaspar mindezt pontosan így megértette, és épp azért rettent meg. Még ha nem is lenne nyelve az élő szótól megfosztva, akkor se tudná – úgy érezte – senkinek a világon világossá tenni, hogy mit jelent az ő számára az asszony, akinek nevét az apja az imént mondta ki. És ha a ház hirtelen ráomlott volna, nem ijed meg jobban, mint mikor az apja ilyen egyszerűen, ígéretteljesen kimondta azt a nevet. Eddig csak önmagával kellett küzdelmet vívnia, s most bekövetkezett, amire, tudta, előbbutóbb sor kerül, az apjával is fel kell vennie a harcot.

Mári harminc év körüli özvegyasszony volt ez időben. A régi községházában lakott. Ez a régi községháza egy, az utcára csak két ablakkal néző, hosszan az udvarba nyúló, düledező, elhanyagolt épület, valami öt külön-külön az udvarra nyíló szobával. Egy időben szegényháznak is tervezték, de a kobiliaiak többsége elvetette a tervet, mert felmerült a kétség, hogy az ilyen intézmény esetleg henyélésre biztathatná a rosszabb hajlamú embereket. Így a régi községházába öt család költözött az öt szobába a háború idején. A tehén- és disznópásztorok mint a község alkalmazottai minden pereputtyukkal ingyen kapták a lakást, s a gazdag parasztok úgy beszéltek a régi községháza lakóiról, minthogyha irigyelni kellene a jó sorsukat. Elmondták egymás közt, hogy az ingyen lakáson kívül aratás után minden, a legelőre kihajtott tehén vagy bükkösbe terelt disznó után mennyi búzát kapnak, számlálgatták, hogy összesen hány métermázsára rúg, amit így évenként összeszednek, átszámították pénzértékre, és rossz szemmel nézték a régi községházának ezeket a lakóit, akik ennek a jövedelemnek ellenére két-három hónappal az aratás után már kölcsönbe vásároltak a fűszeresnél, még vasárnap se öltöztek fel oly rendezesen, mint a többiek, és ha valamelyikük megbetegedett, a gazdag parasztok nyakára küldték tejet koldulni a családtag-

jaikat. A régi községháza a megbízhatatlanság fogalmaként szerepelt Kobilán, és a régi községháza lakói képviselték Kobilán a rosszul, sőt egyáltalán nem gazdálkodó bohémeknek gyanús fajtaját, mert mikor aratás után beszédtek búzában a bérüket, akkor a régi községháza – legalábbis a kobilaiak ítélete szerint – hetekre lakmározó társaság vidám székhelyévé változott. Naphosszat füstölt a kémény, és a szurtos gyerekeket minduntalan újabb porció borokért küldözgették a kocsmába.

Márit már kezdettől fogva nem látták szívesen Kobilán. Jóskának hívták a Mária elhalt férjét, aki a község teheneit legeltette és már a háború előtt is izgága legény hírében állott. Ha nem állt volna régebben is a község szolgálatában, akkor aligha fogadták volna vissza, hogy a háború után fél évvel hazajött. Pesten szerzett feleséggel, a Máriával tért haza, és azt beszélték róla, hogy odaát, Magyarországon a forradalom idején vöröskatonának szegődött el, mely múltját lépten-nyomon elárulta templomkerülésével, itt-ott elejtett beszédeivel. Meg is fenyegették, de azért megtartották a szolgálatban, mert mégse lehetett a kenyerétől megfosztani egy embert, aki tüdőlövessel jött haza a háborúból. S azután, akárhogy is jártatta a száját, Kobilán nem jelentett veszedelmet, mert ha akadt is a szegények között egy-kettő, akinek Jóska egy-egy szava szeget ütött a fejébe, még ezek a kevesek is mindig nagyokat bölintettek, ha a Jóskát korholó nagygazdák a szorgalmas munkáról és a takarékoságról beszéltek, mint a meggazdagodáshoz vezető fáradságos, de mindenki számára járható, biztos útról.

A régi községházában egyébként mindig benn ült a betegség, és télidőben éjszaka nem lehetett aludni a sok szamárköhögéses gyerektől. Jóskáék gyereke is megkapta a szamárköhögést, és a betegség hamar végzett vele. De Jóska tüdőlövéses melle se bírta soká a legeltetés munkáját, a nedves, esős tavaszi napokban a futkosást az elbitangoló tehenek után, s egyszer bőrig ázva épp csak hogy hazavánszorgott, le is fektült, és többet fel se kelt. A teheneket azonban Jóska betegsége alatt is ki kellett hajtani, tehát Mária állt a Jóska helyére.

Ez időben történt, hogy Kaspar szeme megakadt Márin.

Zuhogott a májusi, aranyat érő eső, hirtelen szakadtak széjjel a felhők, és akiket utcán vagy szabadban ért, azok szaladva kerestek menedéket, ahol csak lehetett. Kaspar az erősödő záporban mind nagyobbakat lépve igyekszik előre, az egyik utcasarkon lassan, kullogva feltűnik a tehéncorda s a nyomában a gyorsan képződött tócsában átbukdácsol a Mári. A karikás ostor a vállára vetve, mint ahogy az szokás, de az ostor kötele belelóg a sárba, s a másik kezében ügyetlenül áll a tehénszarvból készült tülök. A tehének, mintha éreznék a gyöngye kezét, lompos egykedvűséggel szélednek jobbra-balra, az egyik épp most megy bele az árokba. Mári utána, de csak menne, mert a cipője beleragad a sárba, és most meg kell állnia, hogy lehajoljon érte és a rácsurgó esőben fél lábon állva erőltesse fel a felemelt lábára. A tehén tovább harapdálja a friss, zöld füvet az árokban. Mári leemeli a karikás ostort a válláról, és forgatja a feje körül, de félszegen, és nem tudja megcsattogtatni úgy, ahogy kell. Körülnéz, segítséget szeretne. Kaspar csak áll, nem mer segítségére menni, de tovább menni se tud.

– Csuli, Csuli! – hangzik az eső bugyborékoló lármáján keresztül az ijedt asszonyhang, és előrenyújtott fejjel, ugatva ott terem egy kis, afféle falusi korcs dakszlikutya az asszony mellett, aki már egész tehetetlenül áll. Csuli a két sáros mancsával felugrik az asszonyára és a következő pillanatban, mint aki megértette a gazdája kétségbeesését, egyenesen az árokban legelésző tehénre ront. A tehén cammogva baktat előre, a kutya a nyomában és egyszerre minden rendbe jön. A kutya segítsége Márinak visszaadta a bátorságát, és a kezével és a karikás ostor nyelével ütögeti, kergeti előre a csordát. S Kaspar az esőben egész önfeledten mindenütt a Csuli, a Mári és a csorda mellett, a gyalogjárón, szemét le nem véve a kocsitról...

Itt-ott látta már azelőtt is Márit, de most vette csak észre, mikor ilyen kiáltó gyámoltalanságban, csapzottan került a szeme elé. A Csuli kutya még az utolsó tehénnel volt elfoglalva, mikor Mári mögött már becsukódott a régi községháza kapuja; az eső még mindig zuhogott, és az esti sötétségbe vesző utcában az egyetlen ember Kaspar volt, aki Márihoz hasonlóan

elázott állapotban, de bámész öntudatlansággal, határozatlanul állt meg a régi községháza kis fakapuja előtt. Csuli ugrálva egyenesen hozzá szaladt, s hegyes pofáját felfelé fordítva, mozdulatlanul foglalt helyet közvetlenül Kaspar lába előtt. Figyelmesen nézték egymást, amennyire csak a sötétben lehetséges volt, s mintha a kutya egyszerre megtudott volna valamit, amin eddig gondolkodott, szaglászva és vidáman ugrálta körül az embert. – Tete – mondta halkán Kaspar, aki nagyon szeretete volna a kutya bizalmát legalább azzal viszonzni, hogy nevén szólítja, ha nem is tudja nevét s ha tudta volna is, kimondani nem tudja. De mintha Csuli neve mindig is Tete lett volna, felágaskodott s két, elülső, görbe lábát a kis jószág az ember lábához támasztotta. – Tete – ismételte Kaspar, és lehajolva kezébe vette a kutya vizes lábait, a másik kezével pedig a fejét simogatta. Mit akar tőlem? – igyekezett kitalálni és kinyitotta a kaput, hogy a kutya be tudjon menni. De Tete erre határozottan leült, és csak mikor Kaspar újra lassan becsukta a kaput, bújt be az ő megszokott külön kis kapuján a gazdái házába. Kis, négyszögű nyílás volt a fakapu aljába vágva, ezen bújt be farkcsóválva.

Mári azonban még a kutya segítségével se bírt tartósan megbirkózni a tehéncsordával, s a parasztok új pásztort fogadtak, de könyörületességből meghagyták Jóskáéknak a lakást. Kaspar pedig az óta az esős este óta gondolatban legtöbbit Máriával foglalkozott. Gyakrabban járt ki az utcára abban a reményben, hogy valahol megláthatja, és éjszaka álmódott róla. És akárhányszor is találkozott az utcán Máriával, soha annyi lélekjelenlétet megőrizni nem tudott, hogy legalább megnézze az arcát, úgyszólván hetekkel az után az esős este után még mindig nem tudott róla magának közelebbi képet alkotni. Egy ismeretlen nő szájalmas városi ruhákban, s az álmaiban is egy megvadult, komisz nagy tehéncsorda közepette látta. Ha beszélni tudott volna, akkor még, mint a többi adakozó paraszt, elment volna a nagybeteg Jóskához, hiszen Szuzi is vitt oda egyszer befőttes, meg tejet; de Szuzinak ez egyszerű dolog, és senkinek se tűnt fel, míg ha ő egyszerre oda betoppanna, nemcsak hogy nem tudná, hogy kezdje, mit csináljon, hanem meg kellene magyaráznia a tőle szokatlan cselekedetet.

És azonkívül, ami az odavezető útnak elsősorban akadályja, az maga Mária volt; és pedig egy ideig azért, mert Mária egyáltalán nem is sejtette, hogy a süketnéma Tréber Kaspar gondolatban vele ébred és vele alszik el, hiszen még soha egyetlen szóra se állt le vele; később azonban, tán egy héttel Jóska halála előtt, Kaspar olyan kellemetlen módon került érintkezésbe Márral, hogy most emiatt szégyellnie kellett magát. Történt ugyanis, hogy egy utcakereszteződésnél, a régi község háza közelében egyszerre szembejött vele Mária, és ő azonnal ráismert, de mint mindig, ez alkalommal se tudott nyíltan ránézni, és zavarában sietve tovább akart menni. Ebben azonban ezúttal megakadályozta már el is felejtett estéli ismerőse, Mária kutyája. Az állat lelkendezve ugrált föl rá, és mikor ő lábával próbálta arrább lökni, elszántan hanyatt feküdt, és négy görbe kis lábát magasba emelve, vidáman és egyben félenken csóválta hosszú, vékony farkát. Márit egy percre megállította kutyájának különös viselkedése, de mikor Kaspar egyszerre magán érezte Mária kíváncsi tekintetét, arcát előntötte a vér, és teljes erejéből belerúgott a kutyába. Az állat talán játéknak fogta fel a rúgást, melytől pár lépésre gurult, és már vissza is ugrott. De mint aki nem egész biztos a dolgában, nem merte mindjárt megismételni az előző bizalmaskodást. Mária már továbbment, és Kaspar most lehajolt, és megveregette a kutya hátát. – Tete – mondta neki alig hallhatóan, mert az utcán emberek voltak, és Kaspar soha emberek előtt nem kísérelte meg, hogy hanggal fejezze ki magát. De Tete mintha megértette volna így is a nevét, egy ugrással elérte és megnyalta a hosszú ember kezét, s aztán Mária után iramodott, s ahogy bukdácsolva futott, a nagy fülek fel-le ugrálgattak a kis kutya hosszú fején. Noha Mária igen természetesen találta, hogy valaki az ő tolakodó kutyáját odább löki, Kaspar előtt most végleg lehetetlenségszámba ment, hogy közeledést keressen. Végül pedig ez összes nehézségek csak azért voltak legyőzhetetlenek, mert Kaspar tisztában volt az-
zal, hogy semmiféle kívánsággal ő, a süketnéma férfi, nem állhat ez elé az asszony elé, akivel szemben gyalázatosnak tudott álmokért és az egész, már meglehetősen régóta tartó egyoldalú viszonyért különös módon bűnösnek és adósnak érezte

magát. Messziről látta, amint ez az asszony a beteg embere helyett záporban a teheneket hajtja, amint a gazdag parasztok házaiban kilincsel tejért, és látta ezt az asszonyt az ablakból a férje temetésén is, a koporsó mögött, és a süketnéma ember képzeletében nagyszerű lett, már-már megközelíthetetlenül felmagasztosult ez a nő, akit aztán álmaiban a fizetett szerelmektől megrontott érzékeivel rántott le magához, hogy felébredve undor és zavar gyötörje. Csak akkor szállt rá valami szomorú és enyhe nyugalom, ha messziről megpillantotta, amint az utcán megy; más ruhában, más járással, mint a többiek. Ez az asszony – úgy érezte ilyenkor – éppoly idegen itt, mint ő a világban és talán, mikor ott a tehéncsorda között először látta meg, elsősorban a rokonságnak ez a feltámadó érzése tette számára oly végtelenül érdekessé. És mégse kívánt szabadulni ettől a megnyomorító és kilátástalan valamitől, amit se viszonynak, se szerelemnek nem lehet nevezni és aminek kibeszélhetetlen terhe az arcvonásait megkeményítette és szokásává tette, hogy a fogait összeszorítsa, mint aki valóságos megerőltető súlyt cipel megfeszülő hátán.

Csak Tetével való ismeretsége fejlődött ki különös barátsággá. Talán azért, mert a kutya megszokta a csorda után való futkosást, és gazdája betegsége és halála után ezt a foglalkozást nem folytathatta, Tete sokat kószált az utcán, és ha Kaspart messziről észrevette valahol, mellső és hátsó lábait kinyújtva egy pillanatra lelapult, hogy a következő percben nyílegyenesen, hosszabb hátsó lábaitól föl-fölvetődő farral, hátracsapódó fülekkel fusson hozzá. És Kaspar is kezdett hozzászokni, hogy Tetének, Tete akaratából és választásából, afféle második gazdája ő legyen. Tete volt Kobilán az egyetlen lény, akinek láttán Kaspar elfeledkezett nyomorék nyelvének szemérméről, és már hangosan is elkiáltotta magát, ha a kutyát hívta: – Tete. És a tört, tompa hangokat a kutya éppúgy a saját neveként értette meg, mint régi nevét, a Csulit, mely név azonban lassan feledésbe ment, mert az utcán már a kis sváb gyerekek is Tetét kiabálták Csulira. Néha egész váratlanul bukkant fel. Például éjjel, a Szuzi lakodalmán, mikor Kaspar kiosont a lakodalmás nép közül, egyszerre az éjszakában az ismert, apró léptek egyenletes topogását hallja: Tete már jó

ideje ment megette, és elkísérte egész hazáig. Akkor először, Kaspar behívta magához. Annyira egyedül volt, és az egész nagy, kilencablakos házban egy lélek se volt: nehezeére esett volna az egyetlen élőlénytől megválnia. Tete kíváncsian, de Kasppal lépést tartva ment be a kapun, s Kaspar igazi vendéglátó örömmel vágott kenyeret, szalonnát és vendégelte meg barátságos tekintetű kísézőjét. Az mindjárt otthonosan nekilátott a falatozásnak. És ez idő óta gyakran megtörtént, hogy Kaspar a kapun kilépve Tetébe ütközött. Az állat várt rá, vagy ha a kapu nyitva volt, egyszerre csak benn termett s örömeiben bolondul, mintha kergetnék, többször rohanva futotta körül a nagy udvart.

Kaspar csukott szemekkel, ébren feküdt az ágyában, és amint emlékezett és gondolkozott, a homlokára izzadságcseppek ültek ki. Mindig várta és régóta félt tőle, hogy valami bekövetkezik, ami ennek a némaságnak nyelvét megoldja. És minden hirtelen történt: minden egy este, majdnem egyazon órában. Úgy érezte magát, mint a gonosztevő, akit tetten érnek. Nem volt elég óvatos, elvesztette a fejét, mióta Mári összeállt Hack Hanzival. Hiszen Mári Jóskaival is együtt volt, és akkor be tudta érni azzal, hogy nappal még csak ne is köszöntse, és éjszakánként, minden éjszakán, mint valami megbűvölt bűvölő, ellenállhatatlanul és az asszony tudtán kívül birtokba vegye. De mintha íratlan, titkosan létező szerződésüket szegte volna meg Mári. Nem lett volna szabad, hogy Mári életében ilyen változás történjék; ahhoz, hogy ónála, Kasparnál minden változatlanul néma maradjon, Márinak is szoborszerűen meg kellett volna maradnia úgy és olyannak, amint távolian és magányosságának gyámoltalanságában neki először megjelent. Kaspar számára Jóska, míg élt, éppúgy hozzátartozott Márihoz, mint a régi községháza vagy Tete; mint a Jóska feleségét látta meg Márit s mint a Jóska feleségével szövődött köztük az a nevenséges, de öneki egész életét gyönyörűséggel és kinnal kitöltő viszony, így fogadta el Márit, és soha eszébe se jutott, hogy féltékenyen gyűlölje a tüdőlővése, szegény Jóskaét.

De minden megváltozott, mikor Márit egy napon kobilai parasztviseletben pillantotta meg. Kobilán némelyek, különö-

sen fiatal lányok és asszonyok, a háborút követő első esztendőben egyik napról a másikra elcserélték eddigi parasztos népviseletüket nóbli városi öltözettel. Ezen már senki se ütközött meg. Ha valamelyik nagygazda kidoboltatta, hogy eladók a felesége parasztruhái, mindenki tudta, hogy ezentúl a parasztasszony nóbli fog öltözni. De a parasztoknál ez azért történt, mert gazdagságuktól elkapatva urak akartak lenni. A nóbli és a parasztviselet mellett még egy öltözködési mód dívik Kobilán: ez az iparos embereké, akiknek feleségei és lányai kendőbe járnak, de magassarkú cipőben és hosszú, bokáig érő, egyszínű szoknyában. Itt is előfordul, hogy az iparosviseletet parasztival cseréli föl a kézműves ember lánya, hogyha paraszt veszi feleségül. De Márinál egyik eset se állt fenn, és ezért Kobilán mindenki felfigyelt, és nemsokára mindenki annyira tudta a változás hátterét, hogy még a Kobilán vadember módjára élő, süketnéma Tréber Kaspar előtt se maradt rejtve, hogy Hack Hanzitól kapta Mári a parasztruhákat. Ez a Hack Hanzit még csak harmincéves se volt, mikor a felesége meghalt és két gyerekkel özvegyen maradt. A gyerekeket az elhalt asszony szülei vették magukhoz, akik tehetős paraszttok voltak és így ráparancsolhatták akarataikat a vőre. Hack Hanzit még a házból is kitették, mert a ház is még az ő nevükön szerepelt a telekkönyvben. Ekképp Hack Hanzit afféle esett egzisztencia lett, visszavedlett szegény emberré, aki volt is házassága előtt, de most tele keserűséggel és haraggal, mint a száműzöttek. Így akadt össze Máriával, aki már jóformán rongyokban járt és szívesen fogadta el Hack Hanzit elhalt feleségének ruháit. Egész természetes volt, hogy ez a két ember összekerült, Kaspar azonban meg tudta volna fojtani Hack Hanzit, akinek erről éppoly kevésbé volt sejtelve, mint magának Márinak, míg – épp az este, mikor Kasparnak az öreg Tréber szemébe mondta a Mári nevét – egyszerre Kaspar a régi községháza körül ólálkodva, nem toppant Hanzit elé. Kasparnak nem volt szándékában semmi rossz, egyáltalán semmit se akart tenni, de mikor Hanzit be akart menni a régi községházába, Kaspar hátán végigszaladt a hideg, a torka összeszorult, és szétvetett lábakkal megállva a kapuban, útját állta a csodálkozó Hack Hanzinak. Érezte, hogy esztelenség,

amit tesz, és reszketett egész testében, de mintha gyökeret vert volna a lába, állt, és nem mozdult.

Meleg nyári este volt, későre járt az idő, de a holdfényben világosan látta egymást a két ember. Kaspart senki se szerette Kobilán, de Hack Hanzi azonkívül még a gazdag Tréber Kaspart is utálta benne. Nem értette a dolgot, csak azért állt meg tétovázva. Az is eszébe jutott, hogy nincs-e ennek a süketnémának a viselkedése valami összefüggésben Rundio Szepivel, akiről tudta, hogy fente a fogát Mária. De ez képtelenség – jutott aztán eszébe –, mindenki tudta, hogy ez a két sógor rá se néz egymásra. De volt valami furcsa és elszánt a süketnéma kemény arcában, ami Hack Hanzit felingerelte. Egy lépést tett előre, hogy félrelökje, de Kaspar, mint valami gép, a lökésre lökessel felelt, és Hack Hanzi dühösen kiabált. Nagyon rosszul végződhetett volna a dolog, ha a lármára Mária ki nem jön a ház elé. De kijöttek a ház többi lakói is. Kaspar azonban most már csak Márit látta. Piros alsószoknyában volt, és térdig látszott az erős, de bokában vékony, fehér lábszára. Megmozdult a szobor. Valami iszonyú, vontatott hanggal lépett oda Máriához, és szétvetette a két karját tehetetlenül. Mária jobbra-balra nézett, magyarázatot keresett. Elállta az utamat – mondta Hack Hanzi nem egészen szívből jövő nevetéssel –, féltékeny, vagy mi a csoda. Tete már néhány pillanat óta ott ugrált Kaspar körül, de Kaspar csak most vette észre. S mintha Tete térítette volna észre, egyszerre összeroppant, és marcangolta a szégyenérzése. Körülnézett s mintha mindenki arcán nevetést látott volna. Csak egy futó pillantást vetett Mária, aki kicsit ráncolt homlokkal, de nagyra nyitott szemekkel bámult. De az ő ajka körül is mosoly játszott, ha zavartan is. Valamit tennie kellene, hogy valami történjen – ezt érezte Kaspar. És hogy valamit csináljon, lehajolt, és megsimogatta Tete fejét. A kutya farkcsóválva sietett előre, a Tréber ház irányába. Kaspar hirtelen sarkon fordult és hosszú léptekkel, mint a menekülő, aki nem mer hátranézni, ment Tete után hazafelé. A kapuban azonban megállt. Ha Tetét most megint behívhatta volna magához a szobába, akkor mindjárt be is fordult volna a kapun. Így azonban, mert tudta, hogy az apja otthon van, nem ment be, és elindult kószálni.

És mellette húségesen topogott a dakszli. Éjfél felé az egyik kocsmából Hack Hanzi jött ki épp akkor, mikor ő arra haladt. Mellette Rundio Szepi. Hack Hanzinak láthatóan kellemetlen volt ez az ismételt találkozás, de ezúttal nem történt semmi. Békés, szomorú szemekkel nézett rá a süketnéma, és ment tovább. És Hack Hanzi most már nevetve mesélte Rundio Szepinek, hogy a sógorában Mári körül második riválist kapott. A süketnéma érezte, hogy a két ittas ember róla beszél, és azért sem volt a számára túl nagy meglepetés, mikor az apja a Mári nevével fogadta. És mégis megrettent, nem az apjától, maga magától félt. Tudta, hogy az apja most már név szerint Márit fogja neki ajánlani, az asszonyt, aki már több éve lidérces gyönyörökkel háborítja az éjszakáit, akit mindennél jobban akar, s akit ő eddig csak minden akaratának összeszorított erejével tudott ez akaratától háborítatlanul élni hagyni. Kinek a számára – jutott azonban eszébe –, Hack Hanzi számára?

Reggel, mikor keresztülment az apja szobáján, az apja még otthon volt. Kaspar megérezte: őrá várt, a válaszára, a felhatalmazására. Kaspar odament az apjához, és feltűnően sápadt arcát hirtelen előntötte a vörösség, mikor elszántan igent bólintott apja kérdő és biztató tekintetére felelve.

V.

Tréber Tóni sokáig azt hitte, hogy ő évtizedekre előre, tervszerű biztonsággal építi fel az életét. Egyszerre Szuzi házassága és Kaspar vonakodása arra eszméltette rá, hogy nem is volt olyan nyílegyenes, józan az ő útja, hanem minden látszat ellenére szigorúan kidolgozott tervei – mert, íme, dugába dőlhetnek – inkább egy nagy vagyon gyűjtését jelentették, hogy aztán egyetlen kártyalapra tegye fel. S már-már azt hitte, hogy mindent elvesztett. Igaz, nem őtöle függött, hogy erre az egy kártyalapra tegyen fel mindent, az egész nagy vagyon csak azért kellett, hogy kellő pillanatban erre a kártyalapra tehesse fel. És Kaspar beleegyezése azt jelentette ne-

ki, ki már-már mindent elvesztettnek hitt, hogy újra aranyat talált, mellyel előlről kezdheti, amire évtizedek óta összeszorított fogakkal készül.

Szombat délután lesbe állt az ablaknál. Kupuszináról már szombaton bejönnek a zöldségesek a vasárnapi piacra, és Márinak el kellett mennie a ház előtt, hogy a Templom térre, a piacra jusson. Türelmetlenségét csak növelte ez az ácsorgás, és izgatta a félelem is, hogy míg fel-alá jár, épp akkor megy el majd Mári az ablak alatt, mikor ő háttal van az ablaknak. Fél szemmel tehát mindig kisandított, s mikor megpillantotta az asszonyt cekkerrel a kezében, olyan erősen kopogtatta meg rá az ablak üvegét, mint aki haragszik. Tréber Tóni nem nyitotta ki az ablakot, csak begörbítve mutatóujját adta értésére, hogy jöjjön be hozzá.

Tréber Tóni nem is próbált magán uralkodni. Szinte lecsapott a szemével a belépő asszonyra, de egyáltalán nem éhes, csak mindent látni akaró, vizsgáló tekintettel. Az arcára csak futó pillantást vetett. A színes hímzésű pamutpapucsos meztelen lábak fölött elálló, széles, sötét szoknyát erős csípők tartották, s följebb a szoros szoknyától kifeszítve a parasztasszonyok könyök fölött végződő, szorosan a gömbölyű karhoz tapadó, nyakig begombolt színes vászoninge.

A parasztok már azért se szerették Márit, mert, legalábbis egy kicsit, mindig mosolygott. Még a gyereke, még a férje temetésén is ott volt a könnyes, barnapiros arcán ez a furcsa derűs vonás. Most is ezzel a lappangó mosollyal, de némi nyugtalanságban várakozó szemekkel nézte a föl-alá járó, furcsa járású tömzsi öreget, aki, mióta behívta, csak jár-jár és néz, anélkül hogy egy szót is szólna. Most megint Mári arcára pillantott, és könnyűvé tette neki a dolgot, hogy ott látta azt az elriaszthatatlan, világos vonást a félig nyitott ajka környékén.

– Hagyd ott Hack Hanzit! – állt hirtelen Mári elé, és maga is igyekezett Márit a könnyedén mosolygó arcában utánozni. – Hagyd ott Hack Hanzit, és legyél Kaspar fiam felesége!

A nagy, fehér bajusz alatt azonban valami kínos rángássá vált ez a mosoly. Az öreg ember mégse tudott elfogulatlanul mosolyogni. És a nyugtalan lélegzésén is hallani lehetett, hogy érzi, milyen esetlen veszi kezébe a dolgát. De azért folytatta:

– Vagy tán azt hiszed, Hack Hanzi nem fog otthagyni, ha gazdag asszony kínálkozik majd neki házasságra? Hiszen akkor már rég feleségül vehetett volna téged. Érts szót, Mári. Gyereket szülsz Kaspárnak s aztán tehetsz, amit akarsz... Érted?

Mári arcáról nem tűnt el a mosoly, csak még bizonytalanabbá vált az arcát lassan elborító halvány pirosságban. Tréber Tóni nagy gesztussal emelte fel jobb kezét s hasított vele a levegőbe, mintha valamit ketté akart volna vágni, ami közöttük áll s elhomályosíthatná a szavaknak oly kézenfekvő, egyszerű értelmét.

– No? – dobbantott türelmetlenül s már megint fel-alá járt a furcsa lépéseivel. Úgy mozgott, mint valami ladik; mintha nem is a szilárd földön járna. Csak magakelletésnek tartotta Mári hallgatását, de azért nemcsak ingerelte, hanem nyugtalanította is ez a komoly, hallgató tekintet, mely az asszony friss, barnapiros arcából szinte nem oda valón, az arctól idegen emberi szemből súlyosodott rája.

Mióta Kobilán volt, de különösen Jóska halála óta, sokszor el kellett Márinak csodálkoznia azon, hogy az emberek itt mit gondolnak róla. Legutóbb épp a Rundio Szepivel gyűlt meg a baja, aki az öreg Tréberhez hasonlóan a kövér erszényére ütve, minden teketória nélkül akarta őt magának megszerezni. És nagyon csodálkozott, mikor a mosolygós Mári, akit tudtával már előtte is, még férje életében is, nem is kevesen, s nem is a legjobbak mondhattak időnként a magukénak, épp ővele szemben inkább valami Szűz Máriára, mint önnön magára, a mosolygós Mária hasonlított. Márinak nem volt természetete a gondolkodás és bizonyos értelemben könnyelmű teremtés volt, sőt léha is. Ha megkívánt valamit, kinyújtotta utána a kezét, és nem törődött azon túl semmivel. Most, hogy itt állt Tréber Tónival szemben, és az öreg várakozásteljesen futkosott a szeme előtt, várva a választ – Mári ahelyett hogy a dolog foglalná le, megélenkült arccal egyszerre csak a meghalt, tüdőlövéses Jóskára gondolt. Akkor is könnyelmű volt. Nem gondolt a holnapi napra, kicsi, pesti munkáslány, ment az idegen ember után, egyszerűen azért, mert tetszett neki, hogy valaki vele olyan halálos komolyan beszél és az istenért

se mondaná Mári, Marika, vagy mint a kereskedősegedek, hogy nagysád, hanem: elvtársnő. Budapesten akkor hóbertos napok jártak. Mintha sok-sok év előtt lett volna; május elsején a pirossal bevont, óriási szobrokkal díszített Országház téren rettenetes nagy embertömegben találkozott Jóskaival, aki ahelyett hogy udvarolt volna a mosolygós Márinak, azt mondta: elvtársnő; és komoly és megfoghatatlanul nagy dolgokról beszélt vele. Márinak a kedvenc nótája az volt eddig, hogy: „Mikor az est mesélni kezd”, Jóska azonban még akkor is, mikor este kint sétáltak a Városligetben, azt fütyülte, hogy: „Fel, fel ti rabjai a földnek.” Ha Mári azt kérdezte, hogy mit ebédelt Jóska, vagy panaszkodott, hogy már megint csak káposztát lehetett kapni, Jóska a világ bekövetkezendő nagy átváltozásáról beszélt, és a harcokról, melyekben érdemes meghalni. Mikor már tisztában voltak azzal, hogy együtt maradnak, Mári egész elfeledkezett arról, hogy azelőtt a házasságot úgy gondolta el, hogy szépen berendezett konyhája lesz a habos fehér függönyös, kétágyas szoba mellett, egyszerűen elfeledkezett erről, mert az egész élet a Jóska hitén keresztül csak egy ideiglenes, nagy készülődésként jelent meg előtte. De az ünnep helyett, amire várt Jóska, s amire Jóska őt is várni tanította, bujdosó menekülés napjai jöttek. Mári ekkor még hitt Jóskának. Elhitte, hogy ez a vereség nem jelenti a tűznek kioltását, sőt elhitte és tetszett neki a gondolat, hogy Jóska és közvetve ő is fontos két ember ebben a világban, mert őrizve elhosszabb még Kobilára is a szikrákat, melyekből kisvártatva elfojthatatlan láng fog felcsapni a világ minden sarkában s Kobilán is. Hanem aztán, mikor már jó ideje Kobilán éltek, akkor kezdte csak becsapódottnak érezni magát. Tudta, nem Jóska csapta be, de hogy Jóskát becsapta a világ. Jóska nem akarta ezt beismerni, s mikor már inni járt a kocsmába, még akkor is azt mondta, hogy csak azért jár oda, mert tanítani akarja a szegénységet az igazságra. Mári sajnálta a tüdőlövéses Jóskát, akiből önámító fecsegő, izgága falusi koldus lett; ha nem lett volna olyan szálnalmas alak, s ha a betegség megkímélte volna, talán ki se tartott volna mellette, de így gondozta, dolgozott helyette is. Ez volt azonban minden, s ezenkívül lelkifurdalás nélkül itt is, ott is összeadta magát egy-

egy időre béressel, parasztlegénnel, iparos emberrel, aszerint, ahogy kedve tartotta.

– Hát érts szót, no – szólalt meg újra Tréber Tóni, akit az aszonymnak ez a szótlansága egészen kihozott a sodrából. – Mit studírozol? Két kézzel kell kapnod utána...

Mári mosolygós arccal nézett az öreg emberre. És nem haraggal, s nem is bántó szándékkal, inkább hirtelen rádöbbenéssel szaladt ki a száján, miközben a szeme is nevetésre fordult:

– Jaj, de disznó!

Megrázta a fejét, és ment az ajtó felé. Tréber Tóni erőt vett magán, és utánaszólt szelíden:

– Gondold meg a dolgot!

Mári nem mondott erre semmit, ment ki a piacra. Csak mikor kiért az utcára, ismételte magában: gondold meg, gondold meg! Mintha ő le szokott volna ülni, ujját a homlokára tenni és gondolkodáshoz fogni, hozzáfogni, mint ahogy az ember a szoba kisöpréséhez fog hozzá. Ezt nevetségesnek találta. Lám, akkor este már, mikor a hosszú, gödrös szemű süketnéma és Hack Hanzi a régi községháza kapujában majd összeverekedtek, akkor se tette homlokára az ujját, és nem ült neki, hogy nosza, gondolkodjék. Csak azt gondolta: furcsa, ha igaz, amit Hack Hanzi beszél, és ez a süketnéma épp őt szeretné megkaparintani. Ez volt minden, amit gondolt és lám, elég meglepően itt a folytatás. Hangosan felnevetett, mikor elképzelte magát gazdag sváb parasztasszonymnak.

A piacon nyitott szájú kis zsákokban piros paprika, friss káposztafejek, halomba rakott dinnyék, hagyma és zöldség mögött guggoltak vagy álltak fának támaszkodva a tarka ruhás, hangos, tótosan beszélő kupuszinai magyar asszonyok. Még csak most érkeztek a szekerek, épp hogy kirakodtak az emberek, és az árok körül sétálgató libák már előrenyújtott nyakkal indultak a káposztafejek irányában. Időnként valóságos csatározás folyt a piaci árusok és a kobilai libák között. Egy-egy közéjük dobott kőre nagy gágogással vonult hátrább a piros csőrű ármádia, de nyomban csendben előretörték, ha az egyik asszony kicsit elfordult az őrhelyéről. Márit ez mindig mulattatta, s most is megállt, és örült neki, ha egy-egy merész

gúnárnak sikerült káposztalevelet vagy eldobott dinnyehéjat zsákmányolnia. A kupuszinai asszonyok mérgelődtek, de egy-egy ügyesebb tolvajlásra maguk is szinte jóindulattal kiáltoztak az elrohanó ellenség után: no de ilyet, az anyja istenit!

Mári ezúttal nagyon soká maradt a piacon. Tudta, hogy, szombat este lévén, Hack Hanzi már benyitott a régi község-háza kapuján, és az udvari ablakból, mely épp csak be volt támasztva, szokás szerint kivette már a kulcsot, és ott ül az ő szobájában, és várja haza. Márinak azonban most jobban tetszett itt, és azonkívül nem is volt kedve Hanzihoz. Ez már azelőtt is volt így néha, noha általában kitűnően megfértek egymással. Ha Hack Hanzi szidta az apósát, Mári egyetértően bólintott rá. Mári, mióta csak Kobilára került, rossz szemmel nézte a parasztokat, legalábbis nem tudott felmelegedni köztük. A gazdag svábokat meg éppen nem szerette, túl józanok, garasoskodók voltak neki, és egyszerűen kinevette őket a gazdagságukkal való hivalkodásukért. Hack Hanzival épp az hozta össze, hogy az is – igaz, hogy csak azóta, mióta kicsöp-pent a gazdagok közül – haragudott a pénzesekre, és így különösen fogékony volt a Mári városi nézetei iránt. Vigasztalanul elkeseredett volt a rászakadt szegénység miatt, jólesett neki ez a vidám szövetség, akit Máriban talált.

Mári háromszor is végigsétált a piaci árusok két sora közt, így ballagva mindegyiknek megnézte a portékáját, de magának is nagy csudálkozására üres cekkerrel tért haza a régi község-házába, a lakására. Kacagva mesélte el Hanzinak, hogy a nagy báméskodásban elfelejtette a vásárlást. Egyébként azonban éppúgy üdvözölte Hanzit, mint máskor. Hanzi a szállásról, ahol munkában volt hét közben, kis kosár tojást hozott; Mári hozzálátott a vacsora megfőzéséhez, de Hanzi közben elbóbiskolt. Mári felköltötte, hogy míg borért szalad a kocsmába, addig legyen rajta a szeme az ételen. Már délben elkészítette a töltött káposztát, hogy egyszer egy héten hadd egyen Hanzi meleg ételt. Az étel és ital felfrissítette az embert, tehát vacsora közben beszélgettek kicsit. Arról, hogy odakint kedden zivatar volt, és hogy Kobilán azonban egész héten nem esett csöpp eső se, meg arról, hogy ha elmúlt az aratás, akkor a kenderkóró ad majd munkát, hacsak idegen mun-

kások nem nyomják le a béreket. Ezenközben a szomszéd szobából, ahol a kondás és a családja lakott, veszekedés lármája hallatszott át. Mári egyetértett Hanzival, hogy a kondás felesége a hibás. De akkor már Hanzi jóllakottan terpeszkedett, kinyújtotta a lábát, úgyhogy a farcsontjával ült már csak a széken, mikor a cigarettáját sodorta. Hanzi ágyat vetett, míg Mári az edényeket mosta el – különben nem hagynák a legyek élni –, s míg Mári ezzel elkészült, a szegény, agyonfáradt ember már aludt is az ágyban. Mári csendben, nagy rendszeretettel mindent a helyére tett, s nem kellett hozzá nagy óvatosság, hogy – mikor ő is lefeküdt az ágyba – fel ne zavarja álmából a hálópajtását.

Mári is hamar elaludt, hajnalban pedig elsőnek Hanzi ébredt. A nap előntötte a szobát, és ahogy Hanzi a szemét dörzsölve kinyújtózott, és teste friss erejét érezte, és egy pillantást vetett Mária, akinek egészséges arcán jó álomnak csendje, elégedett és boldog volt, és az asszony fölé hajolt. Mári mindjárt felébredt, és mintha az ő hozzátevése nélkül, álmában érlelődött volna meg benne minden.

– Előbb beszélni kell – hallotta a saját, még kicsit álmos hangját s felült az ágyban. – Tréber Tóni tegnap beszóltott, és azt mondta, hogy legyek a fia felesége.

– A felesége? – kérdezte nyomatékosan Hanzi.

Mári most már nem volt álmos.

– Mért vágsz olyan ijedt képet? – nevette el magát, de közben nyitott szemmel figyelte a másikat. – Hiszen Rundio Szepi is gazdag, és mégis...

– Igen ám – sóhajtott együgyű őszinteséggel Hanzi –, de az nem a feleségének, hanem a szeretőjének akart.

Mári jóízút kacagott ezen a különbségtéveszen, és Hanzi nem értette meg, vagy nem hitte el neki, hogy ő erre a különbségre még nem is gondolt. – Hát ezért ijedtél úgy meg? – ismételte meg a kérdését Mári.

Hack Hanzi dühös lett, és azt mondta, hogy még ma este beveri Tréber Tóninak mind a kilenc ablakát.

– Ez ugyan nem felelet arra, amit kérdeztem – állapította meg Mári magában, aztán fennhangon folytatta:

– Mondd csak, ha a Tréber Szuzi még nem lenne férjnél, és az öreg most neked kínálná...

Hack Hanzi haragosan dörmögött.

– Na, elég már ebből a bolond beszédből – mondta rosszkedvűen, de mielőtt még Márit elérte volna, az felkelt, és ki-fürkészhetetlenül, a megszokott arcával öltözködni kezdett. Megmosdott, fejére tette a kendőjét, és csak akkor vetett egy pillantást Hack Hanzira, aki fél karjára könyökölve, komoran bámult rá. Gondold meg a dolgot – jutott eszébe Márinak az öreg Tréber szava. Lám – gondolta – nem kell nekiülni a gondolkodásnak. Minden magától adódik. Egy tréfa jutott eszébe.

– Látod – fordult Hack Hanzihoz –, én választhatok. Választhatok, hogy a gazdag Tréber Kasparnak, vagy a szegény Hack Hanzinak legyen-e a felesége. Téged választlak.

Hack Hanzi nem vette észre a tréfát.

– Két ilyen szegény ördög, mint mi? – tiltakozott.

– Tehát te küldesz a Tréber Kasparhoz – szólt Mári, aki ebben a percben élvezte, hogy okosabb ennél a parasztnál, aki maflán, s ha haraggal is, de természetesnek s leküzdhetetlennek érzi a sok pénz hatalmát. Persze, Hack Hanzinak nem volt tüdőlovése, mint Jóskának, sőt Hack Hanzi nem is volt a háborúban, mert akkor még fiatal volt, Hack Hanzi csak irigyelte a gazdagokat – gondolta Mári, mikor künn volt az utcán s rajtakapta magát, hogy ő most gondolkozik. Muszáj volt gondolkoznia, akármilyen különös is volt ez az ő számára. Mert ez a Hack Hanzival való dolga tulajdonképp szomorúvá tette, és nem tudta, hogy miért. Hiszen ő se gondolta, hogy mindig együtt maradnak, sőt mások mellett még rövidebb ideig tartott ki, és mégse volt szomorú. Igen ám, de azokkal azért lett vége, mert vége lett... úgy, egyszerűen, magától, most azonban Hack Hanzival amiatt, mert Hack Hanzi fél a pénztől, uralja a pénzt és pénzért őt is otthagya volna. Hát nem tudta ezt ő eddig? Dehogynem, csak sose gondolt rá. Valami más az, amit nem tudott, és amire most rá kellene jönnie, de nem tud. Valahol valami nagy hiba volt az ő életében, nem épp Hack Hanzival való dolgában, hanem általában, már régóta. Órák hosszat járt, míg egyszer csak odaért a kilencablakos sarokházhoz, benyitott a rézkilincses kapun.

Még Tréber Tóni is észrevett valami furcsa kifejezést a Mári arcán, mikor az asszony a vasárnapi fekete szoknyában, kék selyemkendőben és a csípőhöz feszülő, hosszú ujjú, karcsú kabátkában megállt előtte. Már az ablakból észrevette, amint a Templom téren feketéllő tömeg között lassan közeledik a háza felé.

– Hát eljöttél, Mári – mondta Tréber Tóni szinte féltéken, de azért sietve máris ment, hogy előkeresse Kaspart. Az ajtóban azonban még megállt.

– Kasparral, tudod – szólt zavartan –, nem ismerem ki magam egészen. Nem akart megházasodni, nem tudom, miért. Aztán megtudtam, hogy azért, mert te tetszel neki, és azt hitte, hogy én nem engedem meg, hogy téged elvegyen. Mindjárt, amint megtudtam, megmondtam neki, hogy ne féljen, és mégis. Mikor tegnap megmondtam neki, hogy már szóltam neked, vörös lett... és kiszaladt a szobából.

Az öreg Tréber habozva állt meg az ajtóban, aztán sóhajtv ment Kaspart keresni, akiről tudta, hogy vasárnap, mikor sokan vannak az utcán, otthon szokott maradni.

Mári állt a szoba közepén. Nem érezte, hogy ő határozott. Mintha valami húzta és minden taszította volna ide, ahol most nézelődve állt és várta, hogy mi fog tovább történni vele. Egyszerre csak a Csuli kutya ugrált föl rá. Az állat örült a régi gazdájával való váratlan találkozásnak. A kutya mellett a nagy szál süketnéma állt bíborszínű arccal, és Mári hallotta, amint a kutyának azt mondja: – Tete; és a kutya nyomban mozdulatlanul lefekszik. Mári hallotta, hogy az öreg beszél, de nem értette, mit mond, semmit se értett; úgy szégyellte magát, mintha színmeztelenül állna itt az öreg ember és a süketnéma között. Egyébként egész idő alatt Jóskára gondolt, a tüdőlövésére, és most úgy, vagy még jobban fáj benne a szegénynek halála, mint az első órában. És ekkor jutott eszébe, amin egész reggel, mióta otthonról elment, órák hosszat gondolkozott, és amire nem tudott rájönni. Igen, a tüdőlövéses Jóska izgága, fecsegő, falusi nagyszájú lett, de őhózzá hú volt. És Hack Hanzi nem az, és ő se az, ő se volt senkihez, még a tüdőlövéses Jóskához se az. És a mosolygós Mári érezte, hogy reszket a térde, és ha egyedül lett volna, biztosan sírva fakad.

VI.

Hack Hanzi szavának állt. Este csörömpölve tört be Tréber Tóni házának két ablaküvege. Mikor a szoba közepén nagyot koppant az első öklömnyi kő, Tréber Tóni csak a foga közt mormogott valami olyat: aha, ez alighanem Hack Hanzi. Épp ily egykedvűen fogadta a második ablakot beverő kisebb követ is, amelyik épp az ő szobájában tartózkodó fiának térdéről pattant le a földre. A többi ablak épen maradt, mert vasárnap este lévén népes volt az utca, és Hack Hanzinak be kellett érnie kilenc helyett két ablakkal.

Tréber Tónit egyedül Kaspar foglalkoztatta, akin – mint Márinak panaszolta – valóban nem ismerte ki magát. Láthatóan várt Mária, de színt váltott az arca, és kiment, ha Mária eljött, aki pedig néhányszor megfordult náluk a lakodalomhoz szükséges előkészületek végett. Már magában ez is elég ok lett volna, hogy siettesse a fiú lakodalmát.

Százhusz meghívott pár kísérté templomba és a templomból a kocsmába Kaspart és Márit. Kaspar annak rendje-módja szerint megállt Mária mellett a színes papírgirlandokkal cifrázott terem közepén, mint valami megcöveklett halott, akinek arcán még apró piros foltokban nyoma maradt a gyilkos láznak, de egyébként kifejezéstelen arccal meredt a körülötte Márit táncoltató vendégek sokaságára. Kaspar némileg megkönnyebbült, mikor táncba vitték mellőle Márit, egész idő alatt, míg Mária mellett állt, forróság és éles hideg futkosott fel-alá a gerincén. Legszívesebben mindjárt az elején utat tört volna magának a lakodalmas nép közt és eltűnt volna a legelső ajtón. Ebédnél alig evett, inni egyáltalán nem ivott, és össze-rázkódott, mikor valaki koccintásra állt elébe. Az apja ott ült az egyik oldalán, a másikon Mária, és neki minduntalan nyaka és gallérja közé kellett dugnia két ujját; az volt az érzése, hogy megfullad. Az egyetlen ember, akire rá tudott, vagy rá mert nézni, az egyetlen ember, aki előtt nem szégyellte magát, Suzi volt, aki most is széles nevetésre húzódo szájjal vesz részt a vendégek kiszolgálásában, de az ebéd után következő táncban és mind a jókedvben is. Gyerekesen nyílt elragad-

tatással nézte Márit, és időnként hamisan kacsintott rá, mint-ha régi ismerősök lennének. Kaspar tekintetét azonban elkerülte, legalábbis ijedten kapta el a magáét, ha összeütközött a Kaspar néző szemével. Estefelé azonban, még vacsora előtt, váratlanul ott termett Kaspar mellett, és a szokott, nevető arcával, mindenki láthatta, kihívta Kaspart, aki zavartan habozott előbb, de Szuzi nem tágított, mint akinek sürgős és titkos mondanivalója van. A kezénél fogva szinte húzta maga után, ki, a kocsmá udvarára. Ott aztán elengedte a kezét, és a maga karját is leengedte, mintegy fáradtan. Egyedül voltak az udvarban. Azóta, hogy Szuzi férjhez ment, még kevesebbet érintkeztek egymással. Szuzi borzasztóan tisztelte Kaspart, már azért is, mert mindenben más volt, mint ő. És most zavarban volt, mert az a furcsa helyzet adódott, hogy ő érezte magát okosabbnak. Kaspar őt megvetette, amiért férjet vett magának; de azért Kaspar se bírta ki – gondolta Szuzi –, Kaspar se bírta ki, és beleegyezett, hogy pénzen vegyék meg neki, akit – Rudio Szepitől tudta – szíve szerint szeretett volna párral kapni. Kaspar ránézett Szuzira, és most Szuzi se fordította el a fejét, és ahogy egymásra néztek, Kaspar kitalálta Szuzi gondolatát, és megint a gallérijához kapott. Szuzi azonban ekkor már nevetve intett a kezével, és a ravasz cinkostárs arcával mutatta Kasparnak a kaput. Ott benn – mutatta Kasparnak –, mind isznak, táncolnak, aztán enni fognak, tán észre se veszik, hogy elmentél. Igen – felelt a Kaspar zavart tekintetére –, csak azért vezettelek ki, hogy kiszabadítsalak kicsit.

Szuzi egyedül ment vissza, és egyenest Márihoz ment, mókázó szertartásossággal táncra kérte fel. Mária arcába bökve az ujjával mutatta, hogy ő is mindig mosolyog, és hogy ez tesz neki. És nem zavartatta magát attól, hogy körülötte mindenki táncol, csak megállt, és próbálta kezével és szemével megmagyarázni Márinak, hogy örül annak, hogy most már lesz egy sógornője is. Mária egyébként az egészséges emberek ösztönével irtózott a nyomorékoktól, de Szuzi oly kedves nyomorék volt a csúnya vörös arca ellenére is, hogy Mária, ha értetlenül is, de egész barátságos indulattal nézte.

Tréber Tóni, hosszú idő óta most először, megint sűrűn hajtogatta a poharát. Hátát a falnak támasztva ült meg a padon,

magában, s mikor vacsora után kivitték az asztalokat, hogy a táncolók számára tágasabb legyen a terem, akkor se mozdult, csak az asztalról levette a bort és a poharát, és odatette maga mellé a padra. Távoli ember közönyével hallotta az italos fiatalok toporzékolását, hallgatta a rezesbandát, és ivott. Márit elküldte Kaspar után, mindjárt vacsora végeztével. És legyen jó hozzá – mondta még Márinak. És Tréber Tóni most, hogy Mária elment, a körül zajló tánczsivajból semmit se hallott, csak a Mária keményített, széles szoknyáinak suhogását, és halani vélte a Mária lakodalmi cipőinek kopogását, amint megy a távolabb már csendes éjszakai utcákon hazafelé. Neki, Tréber Tóninak történik ez – érezte, hallotta, szagolta, amint megy, és gondolatban házról házra követte a kopogó új cipőkben lépegető Márit, lassan, de nem türelmetlenül odaért vele a házhoz is, az ő házához.

De ekkor eszébe jutott, hogy mikor Mária jóelőbb kiment a kocsmaján, Szuzi is vele ment, és nyomban Szuzi után Rundio Szepi is. Ez szöveget ütött Tréber Tóni fejébe. Kaspar, az ő fia most otthon ül, a megnyomorított dühöngő vérével várja az asszonyt és ez a harmadik, ez az idegen ember, Rundio Szepi járt most az asszony mellett, s talán nem is abban az irányban mennek, amerre ő innen gondolatban Márit követte, talán egész másfelé... Nem akarta végiggondolni ezt a gondolatot, de érezte a halántéka heves lüktetését. Gyors egymásutánban töltött a poharába és hajtogatta, és megint töltött, és megint felhajtotta, míg az üveg fenekére nem ért. A zenés, táncos zsvajban hirtelen nagyot csendült valami. Tréber Tóni röpítette fel poharát a mennyezetre, onnan cserepekre törve hullt alá a sikoltozó, majd nevető táncolók fejére. De ekkor már Tréber Tóni is a rossz lábával ott forgott a táncolók közt, rázta a két karját, kapdosta a lábát, rúgta a padlót, a tánca nem igazodott a fúvósok üteméhez, és mikor már egészen túlszaladt a muzsika ütemén, és hallotta és érezte a maga lábainak külön, muzsikától hordozatlan, otromba lármáját, akkor elhanyaglott benne az erő, és megállt. – Sose bírtam a bort – morogta levegő után kapkodva, és megtörölte a kabátja ujjával a homlokát. A többiek már ingujjra vetkőzve táncoltak, s mikor felésmélve most, szégyenkezve nézett körül, láthatta, hogy itt

mindenki magának táncol, és senki se törődik vele. Ebben a percben tűnt a szemébe Rundio Szepe italtól kipirult, nagy állú arca s mellette Szuzi, kicsit szokatlanul halványan. Ott álltak az ajtóban, most jöttek vissza. Rundio Szepe a következő pillanatban már ott toporzékolt a táncolók között, míg Szuzi tétovázva továbbra is ott húzódott meg az ajtónál. Tréber Tóni visszament a padjára, keresztbe tett lábakkal, két kezével a térdét átfogva ült ott előrehajló fejjel, és nézett. Semmi mást, csak a veje meg a lánya arcát nézte. Figyelte őket, hogy mit csinálnak, és egyikről a másikra fordította a szemét, olvasni akart az arcukból. Így ült sokáig lesben és majdnem mozdulatlanul. Közben párszor szüneteltek a muzikusok és a tánc, Szuzi azonban szünet és tánc közben is egyaránt magába vonulva ott maradt az ajtónál. Senki se kérte táncra; az emberek, akik mind felcsigázott jókedvvel szórakoztak, nem gondolkodtak rajta, hogy miért, egyszerűen elég volt ránézni, és senkinek se jutott eszébe táncra kérni. Szuzi azonban egész idő alatt a férjét bámulta, minden mozdulatát követte; és mint ha félne valamitől. Rundio Szepe arcáról azonban csak azt lehetett leolvasni, hogy részeg, egész a vadságig. Tréber Tóni felkelt, odament a lányához, sovány karjába markolt és Szuzi ment utána, ki az udvarba, ahová még az este ő vezette ki Kaspart. Mikor Tréber Tóni ránézett, és látta, hogy olyan állapotban van, mint amilyenben még sose látta, végleg biztos volt benne, hogy itt történt valami.

– Mit csináltatok Márival? – kérdezte lassan szótagolva, hogy a szája mozgásából Szuzi megértse a kérdést. Szuzi a fejét rázta, hogy semmit, de ezzel el is akart menni. Tréber Tóni azonban megint megmarkolta a karját. Már nem kérdezett szóval, ez már felesleges volt. Most már vallatott, és ehhez elégséges volt, hogy még jobban megszorítsa, és ne engedje el Szuzi karját. Szuzi azonban most még csak a fejét se rázta, csak állt mozdulatlanul. Hallani lehetett azonban az összeverődő fogait. A szorítás még erősebb lett, de hasztalan. Tréber Tóni végül már fájdalmat érzett saját ujjáiban a görcsös szorítástól, levette róla a kezét.

– Ha azt mondaná Szepe, hogy engem ölj meg azért, hogy melléd feküdjön egy éjszakára, megtenné – mondta Tréber

Tóni, akinek az volt az érzése, hogy épp ez a makacs némaság hirtelen példátlanul világossá tesz előtte mindent. És ebben a pillanatban sajtószerű félelemmel pillantott rá a reszkető, csúnya Szuzira. Otthagyta az udvarban s kétszer megfordult, s hátranézett rá, mielőtt visszament a lakodalmas nép közé. Egész józan lett, az agya frissen dolgozott, még egyszer úrrá lett magán. Mosolyogva állt meg az ajtóban, és amint a zene egy percre elhallgatott, odament a vejéhez, és nevetve ütött a vállára:

– Nagy bitang vagy te, Szepe – mondta neki bizalmasan kedélyességgel.

Rundio Szepe keskeny homlokán mély ránc jelentkezett, és a bortól zavaros szeme gyanakodva kutatott az öregember arcában. De annak világoskék szeméből csak úgy sugárzott a felvillanyozott vidámság.

– Kísérj haza – folytatta az öreg. – Kicsit többet ittam a kelleténél, és egyedül nem szeretnék menni. De hogy ilyen nagy kópé vagy! – ismételte meg oly hízelkedve, hogy Szepinek minden gyanúja elillant, és a részeg emberek hirtelen ellágyulásával barátságosan karolt be az apósába, hogy hazatámogassa.

Odakint már szürkéllett a hajnal, és a nap első gyenge sugaraira meleg lélegzettel válaszolt a föld. Az utcákon még gyalogjáró embert nem lehetett látni, de már itt is, ott is táruul kapuszárnyakon zörögve indult el egy-egy szekér. Tréber Tóni sűrűn ismételte: – De ilyen nagy kópé, mint te, Szepe! – és közben, mint aki nem győz bámulni, fejét csóválgatta, és hamisan kacsingatott a kísérőjére. Bevált a számítása, mert Szepe nem állta meg, hogy ha már nagyra tartják, ne dicsekedjen el a saját ravaszságával, melyet olyan példátlanul kivételesnek tartott ő maga, hogy megkívánta a vele való dicsekedést.

– Kérem alássan – kezdte –, hát nincs igazam? Élem a világom, és fogom élni. Mindenkinek megmondom szemtől szembe: én nem leszek hülye. Mert az a hülye, aki nem éli világát. Nem igaz?

– De, de mennyire igaz – felelte Tréber Tóni, és óvatosan várt a folytatásra. Azt már látta, legjobb lesz, ha ő minél kevesebbet beszél, ez majd, már azért is, mert nem bírja a

szótlanságot, kifecseg mindent. De az út hazáig nem olyan hosszú, hogy nyugodtan ki lehetne várni, míg a dologra tér. Kockázatos, de abba az irányba kell terelni a beszédét, és Tréber Tóni percre megállt.

– Én nem bánok semmit, tudod. Te vigyázol Szuzira, Kaspar vigyázzon Mária. Megházasítottam őket, a többi az ő dolguk.

Tréber Tóni tovább akart menni, de Szepi a nagy nevetéstől járni se tudott.

– Mária – mondta fuldokolva a kacagástól. – Mária! De – hajolt közelebb, és szinte, szégyenkezve tett vallomást. – Szuzi, az jó asszony. Szuzi apportíroz. És okos asszony... Kópé, a Szuzi is kópé. Így, középen Mária, balról én, jobbról Szuzi. Így mentünk.

Míntha egyszerre észre tért volna, egy bizalmatlan pillantást vetett az apósára, és elhallgatott. Tréber Tóni észrevette, hogy mi történt, és hogyha nem akarja, hogy tán soha meg ne tudja, amit meg kell tudnia, akkor most kell a kísérője megakadt szavát tovább indítania. És amennyire csak bírta, teljes gondtalansággal a hangjában, nevetve mondta:

– Legmulatságosabb, hogy jobbról a Szuzi... .

– Jó asszony – ismételte Szepi elismerően. – Segít a férjének, és segíteni fog. Igenis fog, fog, fog... . Olyan szépen belekarolt a Mária. Mint mi most egymásba. Beszélni nem tud, de azért mindent meg tud tenni. A Mária azt mondja, hogy hűnek kell lenni, a Mária mondja... .

Térdét csapkodta nevében, mikor most visszaemlékezett rá, hogy járt pár óra előtt itt, balról Mária mellett, akit Szuzi vezetett oda neki, és hogy ez a Mária azt mondta neki az ő tanácsaira, hogy kell az embernek valami, még ha csak egy festett kép is, amihez egész-egész életén át hű legyen. Szuzi ott ment jobbról, és Szepi azt magyarázta Mária, hogy ilyen jó az élet a süketnémák mellett, és hogy okos volt Mária és ő is, és szerencsájuk van – és Mária, épp Mária beszél neki arról, hogy hűség. Szepi egyszerre, ahogy így visszaemlékezett, egész elvesztette jókedvét. Megint gyanúja támadt. Mária előtte a hűséget akarja majd játszani, hogy közben folytassa Hack Hanzival. Dühös lett. Mindent elmondott Tréber Tóninak.

Árulkodni akart Mária . . . majd vigyázok én, hogy Hack Han-
ziból ne egyen! – morfondírozott fenyegetően. – És ha
én nem vagyok otthon, akkor majd Szuzi tartja szemmel. Szuzi
jó asszony.

Tréber Tóni most eleget tudott. Kihúzta a karját, és gyorsan
hazafelé sietve otthagya kísérőjét. Még csak nem is utálta.
Megtudta tőle, hogy nem történt meg, amitől félt, és a többi
érdektelen volt a számára. Hó! hó! – kiabált utána Rundio
Szepe, de ő még csak a fejét se fordította hátra. Csak pár lépés
távolságra volt már a nagy, kilencablakos sarokháztól. Pillanatra
se állt meg a kapunál, lenyomta a nagy rézkilincset, s mikor
odaért a szoba elé, ahol azoknak kell lenniük, lassan akarta le-
nyomni a kilincset, de a nehéz kezétől a kilincs mindjárt enge-
dett.

Benn égett a lámpa. A spalettanyíláson beszűrődő hajnali
fényben a sárgán égő villanykörte homályossá tette a szobát.
Kaspar közel az ágyhoz, felöltözve, előrenyújtott fejjel állt, s a
lába mellett a Mária gondosan összehajtván szőnyegre terített,
berakott parasztszoknyája. Kaspar nem vette volna észre az
apját, ha Mária, aki piros paplannal letakarva aludt az ágyban,
fel nem neszel és nem nyitja ki megriadt szemét. Tréber Tóni
piros arca egy pillanat alatt egy színű lett a fehér bajuszával,
és a száján valami otromba és ijesztő hang hasadt. Mint valami
állat, akinek oldalába váratlanul, orvul kést szúrnak bele. Ő
maga is hallotta ezt a hangot, de úgy találta, hogy nem elég
hangos, nem elég ordító, mintha tüdő, torok és fül és minden
egyszerre mondaná fel a szolgálatot, mikor azt kellene kitom-
bolni, ami fáj. Szemét nem vette le a fiáról, aki most lassan
felemelte fejét, és Tréber Tóninak egyszerre úgy tűnt fel a fia
merev, halvány arca a szomorúságban égő szemekkel, mint-
ha az egész arc a halálnak maszkja volna. A halált érezte a
néma ember arca mögül, és torkára forrt a hang. Semmi dac,
semmi megátalkodott makacosság, semmi abból, ami az utóbbi
időben annyiszor ingerelte a fia ellen, csak valami ólmos, állati
bánat a fiú arcán; ha fennszóval mondaná ki, akkor se lehetne
érthetőbb: hogy nem tudja, miért van így, ahogy van, csak
tudja, hogy lehetetlen másképp. Hiszen ő várta Márit, de
hogy Mária jött és elébe állt, reszketni kezdett. Ki akarta nyúj-

tani a karját, hogy megölelje, de a karja egyszerre nehéz lett, nem tudta felemelni. És akkor Mári odament hozzá, és megfogta a fejét, és látta, hogy most jó ez az asszony, valami ősi asszonyi jóság önti el, látta, de látta a szálnalmat is, az elszánt szálnalmat is ennek az asszonynak arcán, akit évek óta látott szerelmes asszonyként, akivel álmaiban évek óta szerelemben élt együtt. A felkavart vére mintha bőre minden pórusát feszítette volna most, hogy ilyen valóságosan mellette állt, de valami ellenállhatatlan irtózat erővel kitépte a fejét az asszony két meleg tenyere közül. Érezte – és ez volt az irtózat –, meg tudná ölni ezt az asszonyt, de valóságban megölelni soha. Ezt csak ebben a pillanatban tudta meg, és nem tudta akkor, mikor az apjának igent mondott. Értett valamit Mári abból, ami őbenne történik s amit ő maga se értett meg, mint ahogy nem lehet megérteni a születést, magát az egész emberi, hatalmában emberfeletti életet? Kérdőn nézte a mosolygós Márit, és aztán kézen fogva vezette az ágyhoz; Mári leült az ágyra, és ekkor Kaspar kiment. Az udvarban odajött hozzá Tete. Kaspar leült a ganglépcsőre, Tete lefeküdt a lábához, és figyelmesen nézték egymást. Mári már levetkőzött, fekszik az ágyban, és azt hiszi, hogy mindjárt jövök – gondolta Kaspar. És ült kint tovább, és nézte Tetét, aki már megsokallta a mozdulatlan fekvést, és szaladgálni kezdett körülötte. Márinak biztosan egész fehér a térde – jutott eszébe borzongva, és emlékeiben kereste a meztelen vállát és a csókjának az ízét. Aztán semmire se gondolt, csak ült kint a ganglépcsőn, és nézte Tetét, aki mind nyugtalanabb lett az unalomtól. Szaglászva szaladt körbe, aztán megint vissza, és egyszerre megállapodott Kaspar cipőjénél. Foga közé vette, és játékos jókedvében rágni kezdte. Kaspar rúgott rajta egyet, de Tete ezt is játéknak fogta fel, és még vidámabban szaladt vissza a cipőhöz. Kaspar felkelt, hogy szabaduljon az állattól, de ahogy felalá akart járni a tiszta fényű, már hajnalodó éjszakától világos udvarban, Tete tovább lábatlankodott körülötte, és víg vakantások közben ugrott minden lépésénél a cipő után. Kaspar erőset rúgott az állaton, de Tete már megszokta régebről ezt a játékot, és nem tágitott. Félreértette Kaspart. Az égen már csak egy-két halvány csillag látszott, és ahogy Kaspar most az

égre és onnan a lábatlankodó kutyára nézett, egyszerre kiabálni szeretett volna. Kiabálni Tetének, hogy meneküljön, kiabálni a csillagoknak, hogy bújjanak el, a diófának, mely nyugodtan és mozdulatlanul állt hatalmas lombjaival az udvarban, mert hirtelen mindent össze tudott volna törni, úgy érezte. Megállt, és akkor Tete is megállt, és mintha valamit végre észrevett volna, csodálkozva ült le Kaspar lábához és nézett fel rá. Egyszerre a nyakán érezte az ember két kezét, mint valami kemény hurkot, s hangot se tudott hallatni, csak rémülten kapálódzott. Kaspar azonban az állati test melegét érezte, s érezte, amint a kezéből ez a meleg bizsergetően fut fel a karján s onnan végig az egész testén, és a keze még és még erősebben szorította az állat nyakát. Tete már nem kapálódzott, teste tompán koppant a köves udvaron, és Kaspar felemelte karját, hogy megtörölje a verejték-kiverte homlokát. Egész elfeledkezett Máriról, most azonban lassan bement hozzá. Mária csakugyan az ágyban feküdt, és várta, és most se ijedt meg Kaspartól, csak szeretett volna beszélni vele, hogy legalább valamit megtudjon abból, hogy mi van vele, és hogy megmondja neki, amit Rundio Szepinek is megmondott, hogy rájött: az embernek valamihez, ha az még csak festett kép is volna, de valamihez hűnek kell lennie. És szeretett volna megmondani, hogy milyen különös, hogy erre akkor jött rá, mikor a beesett szemű, csontos arcú süketnéma mellett állt. De nem lehetett szólni. Tetette magát, hogy alszik, lehuntya a szemét, és várta, ami történni fog, és mosolygott. Valami furcsa veszedelmet, vagy legalábbis valami nagy hatalomnak jelenlétét érezte a levegőben. De Mária még soha életében nem félt, és inkább megnyugtató, zibbasztó érzés volt, hogy most az ő akaratán kívül történik vele a sorsa. És nem unta el ezt a mozdulatlan fekvést hunyt szemmel, miközben magán érezte a süketnéma szemét, és ezen maga is csodálkozott. Csak mikor az öreg Trébert meglátta, és látta a Kaspar arcát is, akkor ő is elsápadt, és segítségért szeretett volna kiáltani.

Az öreg Tréber egy ugrással a fiára vetette magát. Kaspar nem védekezett, nem is moccant; a karjai tétován lógtak, mintha csak a vállára volnának akasztva. Az öreg birkózni,

birokra kelni, az ellenséget leteperni akarta, és a kétségbeesés ereje abban a pillanatban elhagyta, amint nem talált ellenállásra. Úgy hanyatlott le egy perc alatt a karja, amint látta, hogy nincs, akivel birkózni lehessen.

– Ez a halál – mondta, és egyszerre szánalmas, gyenge öregemberként állt ott Mári nagyra nyitott szeme előtt. És az öregember ránézett a fiatal, viruló arcra, és lassan kiment. Már ragyogott a nap, és hallotta, amint a hátsó udvarban nyerítenek a lovai. A nagy diófa alatt, az udvar közepén a zöldre festett, nagy kerek kút pléhkakasa csillogott. Az öreg Tréber Tóninak hosszú volt az út a gangtól a kútig, de valami húzta a kúthoz. Amint megpillantotta a szobából kilépve a kutat, nyilvánvaló lett előtte, hogy ezzel meg van adva az útirány. Útközben még az udvarban feltartóztatta Tete, a kutya, akit Csulinak is hívtak. Ott feküdt kinyúlva, és amikor Tréber Tóni lehajolt hozzá, gyorsan visszahúzta a kezét: – Hisz ez döglött! – mondta, és kicsit gyorsabban ment a zöldre festett kerek kúthoz.

A vasláncra akasztott vödör a magasba volt húzva. Tréber Tóninak eszébe jutott, hogy már egész este ég a gyomra a sok italtól, és két kezével maga felé billentette a hideg vaskorongos vödröt, áthajolt a kút peremén, és ivott pár kortyot. Ez jólesett. Közben lebámult, mint ahogy a gyerekek szoktak, a kútba, és megbámulta az elmosódó, hosszú embert, aki a diófa sűrű lombjainak árnyéka közül néz rá vissza a vízből. És az orrát egyszerre megcsapta viruló búzatáblák nehéz lélegzetének illata. Mintha a nyugodt vízből, lenről azok a kalászkok zúgtak volna föl. Igen, akkor látta őket, akkor szagolta ezt a szagot, mikor az után a lakodalom után nekivágott a világnak. És a nagy, idegen búzaföldekkel most felelevenedett benne az akkori érzés, mikor azt mondta magának, hogy: ha most itt mindjárt megdöglök, még csak vállat se von értem senki. Mint ez a Tete; megdöglött és most, brr, de hideg. De – jutott eszébe – ott fönna a szobában a halál. Igen, Kaspar maga a halál, mert nem lehet élni, ha nincs mit akarni. Tréber Tónit egyszerre, erre a gondolatra, irtózatossá félelem fogta el. Az agyában összekuszálódtak a gondolatok. Irtózatossá félek – gondolta – az élettől, melyben már nincs mit akarnom, és

irtózatosan félek a haláltól, mert ott sincs semmi akarni való... valami harmadik helyet kellene találni, ahová el lehet menekülni élet és halál elől. És megijedt a saját félelmétől, hogy az megfosztja majd az erőtől, melyre szüksége van. Gyorsan felkapta lábát, és a földről rádült a kút peremére, miközben két karját belógatta a hűvös kútba. Kétszer is löknie kellett magán, míg a felső teste eléggé előrecsúszott, és akkor fejével előre zuhant.

Rundio Szepi lett az egész kilencablakos háznak és Tréber Tóni minden vagyonának tulajdonosa. Mert Kaspar, aki az apja temetésén még Márival együtt ott volt, és semmi különöset rajta az emberek észre nem vettek, a temetés után olyan furcsán viselkedett, hogy nem lehetett kételkedni az állapotában. Kiderült, hogy az egyik fészkerben elrejtette a döglött kutyát, és mikor azt ki akarták onnan dobni, hogy elássák, felkapta, és nem akarta kiadni a kezéből. Undorító volt látni, ahogy a döglött állatot mindenüvé cipelte. Nyomban azután, hogy Tréber Kaspart elvitték, Mária eltűnt Kobilárról, és Kobilán mindenki csodálkozott azon, hogy egyszerűen Rundio Szepinek hagy mindent, pedig Hack Hanzi már érdeklődött is, hogy a Kaspar állapota Mária számára törvényes ok-e az elváltásra. De mintha csak elnyelte volna a föld Márit Pesten, ahová az útlevelét váltotta; nem hallatszott róla semmi Kobilán.

